

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נקודת מבט ישראלית

יצחק שיחור

ביום היווסדה בשנת 1948, אחת מדאגותיה הביטחוניות העיקריות של ישראל היא האספקה המתמשכת של כלי נשק לאויבותיה המזרח תיכוניות ולתנועות שחרור לאומיות לאורך גבולותיה ומעבר להם. למעשה, עד ראשית שנות השמונים, מי שסיפקו את כל כלי הנשק הללו, והמתחכמים ביותר, היו ארצות הברית ובעלות בריתה במערב אירופה מצד אחד, וברית המועצות ובעלות בריתה במזרח אירופה מצד שני. ואולם, בעיקר בשנות השמונים נעשתה סין שאחריה לאחת מספקיות הנשק הקונבנציונלי המובילות למזרח התיכון, וכנראה גם לספקית נשק לא קונבנציונלי ומערכות שיגור – מה שעורר דאגה בישראל במערב. במקרים רבים מנהיגיה האזרחיים והצבאיים של ישראל חיפשו דרכים אמצעים ישירים ועקיפים, פומביים או אחרים, להגביל את שיתוף הפעולה הצבאי הלא-קונבנציונלי בין סין ובין מדינות המזרח התיכון, בראש ובראשונה איראן, או לשים לו קץ, אבל ללא הצלחה עד כה. מאמר זה דן בשאלה באיזו מידה עליה הנשק והטכנולוגיה הצבאית אשר סיפקה סין למזרח התיכון נתפסו כאיום המשפיע על מאזן הכוחות האזורי, ובמיוחד על ביטחון ישראל.

הרפובליקה העממית של סין וביטחונה של ישראל: סקירה

סין בתקופה המאוואיסטית הצליחה להגיע ללא יותר מאשר נוכחות שולית בשוק הנשק המזרח תיכוני המשגשג, שלמעשה היה תחת המונופול של ספקיות נשק אחרות, מערביות ומזרחיות כאחת. שלא כמו לסין, למחנות הללו היו נוכחות יפלומטית ענפה, קשרים כלכליים מסועפים, ולקוחות צבאיים שהותירו מקום נועט, אם בכלל, לספקיות נשק חדשות, ולסינים פחות מכולם. למעשה, בסוף שנות החמישים, בקושי עשר שנים לאחר הקמתה, סין בהחלט לא יכלה לצפות

לגילויי רצון טוב או התחשבות מצד 'בעלות בריתה' במוסקבה, ולא כל שכן מצד יריבותיה בוויינגטון, במזרח התיכון או במקומות אחרים.¹

הסינים, מצדם, לא עשו כל ניסיון רציני למעורבות באזור, שהיה וחוק מהאינטרסים הבסיסיים שלהם, מדאגותיהם המידיות ומהישג ידם המעשי. מדיניותה המזרח תיכונית של סין, ששיקפה אידאולוגיה של הסתמכות עצמית ואי התערבות, נותרה, לפיכך, רטורית בעיקרה ולא הצליחה לפתח את האמצעים הפוליטיים, הכלכליים והצבאיים המשמשים באופן מסורתי ליצירת נוכחות. יחסיה הדיפלומטיים התפתחו תחילה באטיות, וצברו תאוצה רק משנות השבעים, אולם מעצם היותה מדינת 'עולם שלישי' מתפתחת, סין לא הצליחה להתחרות עם יריבותיה באספקה של סיוע כלכלי, ולא כל שכן של כלי נשק.

למעשה, עד למותו של מאו דזה-דונג בשנת 1976, המשלוחים הצבאיים של סין למזרח התיכון היו מוגבלים כל כך, גם בכמות וגם באיכות, שהם כמעט לא מילאו תפקיד במשוואת הביטחון האזורי. בזמן שמראשית שנות החמישים קיבלו חלק מהמדינות המזרח תיכוניות המרכזיות מהמערב ומהמזרח כאחד כלי נשק מתקדמים וחדשים בכמויות גדולות, שערכם נאמד במיליארדי דולרים, החלה בייג'ינג רק באמצע שנות השישים לספק כמויות קטנות של כלי נשק וציוד צבאי חינם לכמה מדינות פריפריאליות. כך, למשל, בשנת 1965 קיבלה אלג'יריה ארבעה מטוסי תובלה AN-2 שכבר יצאו משימוש (מאוחר יותר נודעו כ-Yun-5). בשנת 1969 הוצע לסוריה מספר לא ידוע של משגרי רקטות רבי קנים 107 מ"מ, ובראשית שנות השבעים קיבלה סודן בין ארבעה לשמונה מטוסי קרב מדגם J-4 (גרסה סינית של ה-MiG-17 מראשית שנות החמישים) וכן עשרה טנקי מערכה עיקריים T-59 ועשרים טנקים קלים T-62, שנבנו על פי המודל הסובייטי המיושן T-54 (שהתבסס על ה'פאנצ'ר' הגרמני משנות השלושים).

למרות המשלוחים הזניחים הללו של נשק, תהיה זו טעות לומר שסין לא מילאה שום תפקיד במאזן הביטחוני במזרח התיכון. מצד אחד בייג'ינג סייעה ככל הנראה בעקיפין, בחתימה על עסקת הנשק הסובייטית-מצרית הראשונה

ב-1955, וכן תומרנה על ידי דמשק לעז מוסקבה בשנות השישים.² מצד אחר, מהפכנית-אידאולוגית בכמה תנועות שחר שיזוי המשקל האזורי העדין – לא רק בשו הללו השפיעו על ביטחונה של ישראל.

למעשה, מאמצע שנות השישים סין בפוליטיקה המקומית ובמדיניות החוץ של ט'ז'פאר' (שנודעה מאוחר יותר בשם 'הערבי', או PFLOAG), שפעלה בחצי סודן ובעיקר לפת"ח ולאש"פ שלחמו והאידאולוגית ועל ההכשרה הצבאית הללו נשק קל, שכלל רובים, מכונות רקטות ותחמושת. הערך הכולל של אס על 5 מיליון דולר לערך, ללא ספק היקף שביצעו ספקיות אחדות עם ממשלות מ ואולם, אף שסיוע צבאי זה היה צי אפילו, או במקרים מסוימים פסק כלי סין לקהילה הבינ-לאומית – אין להם שצרכיה הצבאיים מוגבלים, משלוחי למעשה, מחסני אש"פ בביירות ובמ ככלי נשק עודפים, שנשלחו לא רק ובעלות בריתה. בשעה שקשה לקבוע וההשפעות האידאולוגיות שמאחוריה ספק כי הם תרמו לא רק להארכה גם לערעור היציבות של כמה מדינות בסכסוך. מבחינה זו, סין, חרף כניסתו

2 I. Heikal, *Nasser: The Cairo* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1972), pp. 54–55, 226–227.
3 Anne Gilks and Gerald Segal, *The Arab World* (London: Croom Helm, 1985), pp. 41–43.
4 על קשריה הצבאיים של סין עם אש"פ, ראו: I. Heikal and Nicolson, 1983), pp. 89, 142–143.
5 לדין כללי בסוגיות אלו ראו: I. Heikal, *National Liberation* (Berkeley: University of California Press, 1970).

1 יצחק שיחור, *The Middle East in China's Foreign Policy, 1949–1977* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1979); Lillian Craig Harris, *China Considers the Middle East* (London and New York: I. B. Tauris, 1993); John Calabrese, *China's Changing Relations with the Middle East* (London and New York: Pinter, 1991); Hashim S[ayed] H[amid] Behbehani, *China's Foreign Policy in the Arab World, 1955–1975: Three Case Studies* (London and Boston, Mass.: Kegan Paul International, 1981).

1955, וכן תומרנה על ידי דמשק לעזור בקידום עסקאות נשק סוריות עם סקבה בשנות השישים.² מצד אחר, משלוחים צבאיים ישירים ותמיכה צבאית-אידאולוגית בכמה תנועות שחרור לאומיות מזרח תיכוניות, שיבשו את זרמי המשקל האזורי העדין – לא רק בשוליו אלא גם במרכזו. שתי ההתפתחויות לא השפיעו על ביטחונה של ישראל.

למעשה, מאמצע שנות השישים סין החלה, על רקע ההקצנה ההולכת וגוברת בליטיקה המקומית ובמדיניות החוץ שלה, לספק סיוע חומרי ל'חזית השחרור 'ט'ופאר' (שנודעה מאוחר יותר בשם 'החזית העממית לשחרור עומאן והמפרץ רבי', או PFLOAG), שפעלה בחצי האי ערב, למורדי ה'אניה ניה' בדרום ובעיקר לפת"ח ולאש"פ שלחמו נגד ישראל. נוסף על התמיכה המורלית אידאולוגית ועל ההכשרה הצבאית והדוקטרינרית סיפקה בייג'ינג לתנועות לנשק קל, שכלל רובים, מכונות ירייה, רימוני יד, מוקשים, חומרי נפץ, שות ותחמושת. הערך הכולל של אספקה זו בשנות השישים עמד ככל הנראה על 5 מיליון דולר לערך, ללא ספק היקף זניח בהשוואה לעסקאות הנשק הגדולות יצעו ספקיות אחרות עם ממשלות מזרח תיכוניות.³

ואולם, אף שסיוע צבאי זה היה צנוע במונחים של כמות ואיכות – ופחת לו, או במקרים מסוימים פסק כליל, בשנות השבעים בעקבות 'חזרתה' של לקהילה הבין-לאומית – אין להמעיט בערכו. עבור תנועה לשחרור לאומי רכיה הצבאיים מוגבלים, משלוחי הנשק הללו היו מעל ומעבר לנדרש. צשה, מחסני אש"פ בבירות ובמקומות אחרים היו מלאים עד אפס מקום ינשק עודפים, שנשלחו לא רק על ידי בייג'ינג אלא גם על ידי מוסקבה לות בריתה. בשעה שקשה לקבוע מה היו ההשלכות של משלוחי הנשק הללו שפעות האידאולוגיות שמאחוריהם על הסביבה הביטחונית של ישראל, אין כי הם תרמו לא רק להארכה ולסיבוך של הסכסוך הערבי-ישראלי אלא לערעור היציבות של כמה מדינות ערביות, בעיקר ירדן, ולהקצנת תפקידן סוך. מבחינה זו, סין, חרף כניסתה המאוחרת יחסית למשחק הכוחות במזרח

Shichor, *Middle East*, pp. 41–42; Mohamed Heikal, *Nasser: The Cairo Documents* (London: New English Library, 1972), pp. 54–55, 226–227
 Shichor, *Middle East*, pp. 151–159, 180–184; Anne Gilks and Gerald Segal, *China and the Arms Trade* (London: Croom Helm, 1985), pp. 41–43
 על קשריה הצבאיים של סין עם אש"פ ראו: Raphael Israeli, ed., *PLO in Lebanon: Selected Documents* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1983), pp. 89, 142–143.
 Peter Van Ness, *Revolution and Chinese Foreign Policy: Peking's Support for Wars of National Liberation* (Berkeley: University of California Press, 1970)

התיכון, תפסה את מרכזיותה של הבעיה הפלסטינית טוב יותר ומהר יותר ממדינות אחרות, מזרחיות ומערביות כאחד.⁴

מרצונה או שלא מרצונה, בסוף תקופת שלטונו של מאו נותרה סין גורם שוליים במשוואת הביטחון המזרח תיכונית, אך מצב זה החל להשתנות זמן קצר לאחר מותו. במסגרת שינוי הכיוון הפוסט-מאואיסטי עברה סין מעיקרון מהפכני מזוהה, קרי משלוחי נשק חינם אין כסף ולא במסגרת סחר, למכירת נשק.⁵ כעת, כאשר מכירות הנשק נחשבו באופן רשמי לעסקאות מסחריות לגיטימיות, הנובעות בעיקר משיקולים כלכליים כחלק מתכנית המודרניזציה והרפורמה של סין, הן קיבלו תנופה, וכך החל מסוף שנות השבעים ומראשית שנות השמונים גדל באופן דרמטי יצוא כלי הנשק אשר כוון בראש ובראשונה לעבר השווקים המזרח תיכוניים.

בה בעת, עם ההתרחבות חסרת התקדים של היחסים הדיפלומטיים, שבראשית שנות התשעים הובילו לפתיחת נציגות רשמית של סין בכל המדינות המזרח תיכוניות, ועם התרחבות מקבילה של הקשרים הכלכליים, אמורות היו מכירות כלי הנשק הללו להפוך את סין לשחקן בעל משקל גדול יותר במשחק הכוח האזורי. בשעה שבראשית ובאמצע שנות השמונים לא הטרידה חזרתה של סין לשוקי הנשק המזרח תיכוניים ספקיות נשק מסורתיות לשעבר,⁶ הרי שמסוף שנות השמונים נמתחה לעתים תכופות ובעקביות ביקורת על בייג'ינג, בעיקר מצד ארצות הברית. זו התריעה על מה שנראה כמדיניותה של סין להפיץ נשק להשמדה המונית, שכלל ככל הנראה טכנולוגיה גרעינית צבאית, ובשל עקיפתה או אפילו חתירתה – לא רק תחת היציבות האזורית אלא גם תחת כמה הסכמים בין-לאומיים, כדוגמת ההסכמים לצמצום כלי נשק גרעיניים לטווח בינוני, פיקוח על יצוא ציוד וטכנולוגיות של טילים, ואחרון אך לא בחשיבותו, האמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני.

למעשה, מדיניות הפצת הנשק של בייג'ינג נתפסה בחוגים שהנהיגה ארצות הברית כחלק בלתי נפרד ממה שכונה תסמונת 'האיום הסיני' – שעל פי מקורות

4 Yitzhak Shichor, 'The Palestinians and China's Foreign Policy', in Chun-tu Hsueh, ed., *Dimensions of China's Foreign Relations* (New York: Praeger, 1977), pp. 156–190. וכן: יצחק שיחור, סין והארגון לשחרור פלסטין: עליות ומורדות (ירושלים: מכון ליאונרד דייזיס, האוניברסיטה העברית, 1991).

5 ככל הנראה, מאו דזה-דונג אמר לנסיך סיהאנוק פעם: 'לקנות כלי נשק מאתנו? לא! אנחנו ניתן לך אותם, חינם אין כסף, בתנאי אחד – מזהפכה'. Chiang Ch'ing's Address to Diplomatic Cadres', *Issues and Studies* (Taipei) 11, no. 7 (July 1975): 93.

6 Yitzhak Shichor, 'The Middle East', in Gerald Segal and William T. Tow, eds., *Chinese Defense Policy* (London: Macmillan; Urbana, Ill.: University of Illinois Press, 1984), pp. 263–278.

מודיעיניים זרים (ובכללם ישראלים), שיקף את מה גלובליות אסטרטגיות ארוכות טווח.⁷ אם ההאשמה או המשלוחים של כלי נשק וטכנולוגיה צבאית קונבנציונלית היו הופכים באמת לגורם חשוב או אפילו הגלובלי, המזרח תיכוני והישראלי. האם זה באמת כך? לעשות בקשר לכך?

רוב המחקרים שפורסמו עד כה בנוגע למכירת בנותנים, במניעים, בתהליכים ובהשלכות מנקודת נדונות ההשלכות של משלוחי הנשק של סין על ד ככלל ועל דאגותיה הביטחוניות של ישראל בפרט, מ והשוואתית. ניתוח כזה עשוי להפוך לצעד ראשון יותר, מאוזנת ומפוכחת יותר של ההשלכות של מדי המאון הצבאי באזורים אחרים ובהיבט גלובלי.

נשק סיני במזרח התיכון: נ

אפשר לפרש את תפקידן של מכירות הנשק השלכותיהן על ביטחונה של ישראל על פי חלק הסיניים, וחלקן בכלל משלוחי הנשק למזרח שהמדינות המזרח תיכוניות היו בין הלקוחות למעשה, עד סוף שנות השמונים, כמעט 90 או בייג'ינג הופנו למזרח התיכון. היה זה רק מסוף ש מלחמת איראן-עיראק בשנת 1988, וכן עקב האנ 1991 בעקבות פלישתה לכווית, שמשלוחי הנש פחתו באופן ניכר. היצוא הצבאי הסיני הגדל והול אסיה – פיצה באופן חלקי על הצמצום במשלוחי את שוקי הנשק של סין (ראו לוחות 1 ו-2).⁹

7 לטיכום שנוי במחלוקת של הדעות הללו ראו: Junro *Conflict with China* (New York: Knopf, 1997).

8 ראו למשל את מחקרו המעולה של: *Transfers of Profits in Command*, *The China Quarterly*, no. 132 (December 1992): 1101–1118.

9 מאחר שהערך והכמות של מכירות הנשק הסיניים

מדועיניים זרים (ובכללם ישראלים), שיקף את מה שנראה כשאיפות סיניות גלובליות אסטרטגיות ארוכות טווח.⁷ אם ההאשמות הללו הן בנות תוקף, אז המשלוחים של כלי נשק וטכנולוגיה צבאית סינית קונבנציונלית ולא-קונבנציונלית היו הופכים באמת לגורם חשוב או אפילו מסוכן במשוואת הביטחון הגלובלי, המזרח תיכוני והישראלי. האם זה באמת כך? ואם כן, מה צריך או אפשר לעשות בקשר לכך?

יוב המחקרים שפורסמו עד כה בנוגע למכירות הנשק של בייג'ינג דנו בנתונים, במניעים, בתהליכים ובהשלכות מנקודת מבט סינית.⁸ במאמר זה נדונות ההשלכות של משלוחי הנשק של סין על המאזן הצבאי במזרח התיכון בכלל ועל דאגותיה הביטחוניות של ישראל בפרט, מנקודת מבט מקומית, אזורית והשוואתית. ניתוח כזה עשוי להפוך לצעד ראשוני לעבר פרשנות מציאותית יותר, מאוזנת ומפוכחת יותר של ההשלכות של מדיניות הפצת הנשק הסינית על המאזן הצבאי באזורים אחרים ובהיבט גלובלי.

נשק סיני במזרח התיכון: ניתוח כמות

אנשר לפרש את תפקידן של מכירות הנשק הסיניות למזרח התיכון ואת השלכותיהן על ביטחונה של ישראל על פי חלקן בכלל המשלוחים הצבאיים הסיניים, וחלקן בכלל משלוחי הנשק למזרח התיכון. עם זאת חשוב לציין שהמדינות המזרח תיכוניות היו בין הלקוחות הצבאיים העיקריים של סין. למעשה, עד סוף שנות השמונים, כמעט 90 אחוז מכלל משלוחי הנשק של בייג'ינג הופנו למזרח התיכון. היה זה רק מסוף שנות השמונים, עקב סיומה של מלחמת איראן-עיראק בשנת 1988, וכן עקב האמברגו שהוטל על עיראק בשנת 1991 בעקבות פלישתה לכווית, שמשלוחי הנשק של בייג'ינג למזרח התיכון פחתו באופן ניכר. היצוא הצבאי הסיני הגדל והולך – בעיקר לדרום ולדרום מזרח אסיה – פיצה באופן חלקי על הצמצום במשלוחי הנשק למזרח התיכון, ובכך גיוון את שוקי הנשק של סין (ראו לוחות 1 ו-2).⁹

⁷ לסיכום שנוי במחלוקת של הדעות הללו ראו: Richard Bernstein and Ross H. Munro, *The Coming Conflict with China* (New York: Knopf, 1997)

⁸ ראו למשל את מחקרו המעולה של: Gill, *Chinese Arms Transfers*. ראו גם: Eric Hyer, 'China's Arms Merchants: Profits in Command', *The China Quarterly*, no. 132 (December 1992): 1101-1118

⁹ מאחר שהערך והכמות של מכירות הנשק הסיניות מבוססים לעתים על אומדנים, יש

לוח 1: משלוחי נשק מסין למזרח התיכון, 1983-1994
(במיליארדי דולרים בערכי 1996 ובאחוזים)

שנה	סה"כ משלוחים			חוזים		
	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז
1983	1.6	1.4	87.5	0.8	0.7	87.5
1984	2.1	1.9	90.5	0.3	0.1	33.3
1985	0.7	0.7	100.0	1.4	1.3	92.9
1986	1.3	1.1	84.6	1.8	1.7	94.4
1987	2.1	1.9	90.5	4.7	4.3	91.5
1988	3.0	2.6	86.7	2.5	1.7	68.0
1989	2.4	2.0	83.3	1.6	0.4	25.0
1990	1.5	1.1	73.3	2.4	1.2	50.0
1991	1.4	0.7	50.0	0.6	0.2	33.3
1992	0.9	0.1	11.1	0.5	0.1	20.0
1993	1.1	0.4	36.4	0.6	0.1	16.7
1994	0.8	0.3	37.5	0.6	0.1	16.7
סה"כ	18.9	14.2	75.1	17.8	11.9	66.8

קור: U.S. Arms Control and Disarmament Agency, *World Military Expenditures and Arms Transfers 1995* (Washington: U.S. Government Printing Office, 1996), pp. 162, 168; idem, *World Military Expenditures and Arms Transfers 1993-1994* (Washington: U.S. Government Printing Office, 1995), pp. 148, 154

להתייחס לנתונים שבלוחות כאל אינדיקציה ולא כאל נתונים מדויקים. לצורך העניין במאמר זה, במזרח התיכון נכללות המדינות הצפון אפריקניות אלג'יריה, לוב, מרוקו ותוניסיה, וכן סודן.

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נקודת מבט יש

לוח 2: משלוחי כלי נשק מסין על פי אזורים, 1983-1994
(במיליוני דולרים בערכי 1996 ובאחוזים)

א. הסכמים

שנה	המזרח התיכון		אסיה		אפריקה
	ערך	אחוז	ערך	אחוז	
1983-86	3,925	89.6	275	6.3	180
1987-90	7,600	68.5	3,000	27.0	500
1991-94	700	33.3	1,300	61.9	100
1983-94	12,225	69.6	4,575	26.0	780

ב. משלוחים

שנה	המזרח התיכון		אסיה		אפריקה
	ערך	אחוז	ערך	אחוז	
1983-86	4,965	89.8	435	7.9	130
1987-90	7,600	84.4	1,000	11.1	400
1991-94	1,600	40.0	2,200	55.0	200
1983-94	14,165	76.5	3,635	19.6	730

מקור: *Conventional Arms Transfers to the Third World*, CRS Report for Congress 91-578 F (US Congressional Research Service, 1992), pp. 48, 61; idem, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1987-1994*, CRS Report for Congress 95-100 (Congressional Research Service, Library of Congress, 1995), pp. 52, 63

נתונים שפרסם המכון הבין-לאומי לחקר השלום בשטוקהולם 1982-1992 הצטמק הנתח של המזרח התיכון בסחר הנשק מ-30%, בעת שהנתח של אסיה האמיר ל-70% לערך.¹⁰

¹⁰ Peace Research Institute, *World Armament and*

לוח 2: משלוחי כלי נשק מסין על פי אזורים, 1983-1994
(במיליוני דולרים בערכי 1996 ובאחוזים)

הסכמים

שנה	המזרח התיכון		אסיה		אפריקה		סה"כ
	ערך	אחוז	ערך	אחוז	ערך	אחוז	
1983-86	3,925	89.6	275	6.3	180	.4	4,380
1987-90	7,600	68.5	3,000	27.0	500	4.5	11,000
1991-94	700	33.3	1,300	61.9	100	4.8	2,100
1983-94	12,225	69.6	4,575	26.0	780	4.4	17,580

משלוחים

שנה	המזרח התיכון		אסיה		אפריקה		סה"כ
	ערך	אחוז	ערך	אחוז	ערך	אחוז	
1983-86	4,965	89.8	435	7.9	130	2.3	5,530
1987-90	7,600	84.4	1,000	11.1	400	4.5	9,000
1991-94	1,600	40.0	2,200	55.0	200	5.0	4,000
1983-94	14,165	76.5	3,635	19.6	730	3.9	18,530

מקור: Richard F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to the Third World, 1983-1990*, CRS Report for Congress 91-578 F (US Congressional Research Service, Library of Congress, 1992), pp. 48, 61; idem, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1987-1994*, CRS Report for Congress 95-862 F (US Congressional Research Service, Library of Congress, 1995), pp. 52, 63

נתונים שפרסם המכון הבינ-לאומי לחקר השלום בשטוקהולם מאשרים גם שבשנים 1988-1992 הצטמק הנתח של המזרח התיכון בסחר הנשק הסיני לשיעור הנמוך מ-30%, בעת שהנתח של אסיה האמיד ל-70% לערך.¹⁰ אף על פי כן, משלוחי

הנשק הסינייים לממשלות המזרח תיכוניות הם עדיין בין החשובים ביותר במונחים של ערך וכמות (יותר מ-75% מכל אספקת הנשק הסינית הועברו עד אמצע שנות התשעים), ואפילו יותר במונחים של איכות, כפי שיידון בהמשך. כך מתגורר את נסתכל בקטגוריות ובסוגי כלי הנשק שיוצאו לממשלות המזרח תיכוניות. אלה כלי מגוון גדול של כלי נשק קרקעיים, אוויריים וימיים (ראו לוח 3).

לוח 3: החלק של סין במשלוחי כלי הנשק למזרח התיכון, 1983-1994 (במספרים ובאחוזים)

קטגוריית נשק	משלוחי הנשק של סין		כלל משלוחי נשק למזרח התיכון	
	סה"כ	למזרח התיכון	סה"כ	החלק של סין
טנקים ותותחים מתנייעים	2,290	1,470	8,660	17.0
ארטילריה	4,860	3,010	15,284	19.7
נגמ"שים ורכב משוריין	1,710	1,220	12,254	10.0
ספינות קרב גדולות	8	2	38	5.3
ספינות קרב קטנות	61	18	310	5.8
ספינות טילים מונחים	27	13	35	37.1
צוללות	2	2	12	16.7
מטוסי קרב על-קוליים	385	160	1,644	9.7
מטוסי קרב תת-קוליים	80	5	185	2.7
מטוסים אחרים	150	20	932	2.1
מסוקים	0	0	861	0
טילי קרקע-אוויר	980	570	23,788	2.9
טילי קרקע-קרקע	1,250	1,250	25,253	4.9
טילים נגד ספינות	475	375	1,898	19.8

מקור: Richard F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations*, 1987-1994, pp. 75, 77; idem, *Conventional Arms Transfers to the Third World, 1983-1990*, pp. 74, 76

Disarmament: SIPRI Yearbook 1993 (Oxford: Oxford University Press, 1994), pp. 479-482

הגוים הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית:

הנתח המזרח תיכוני היה גבוה במיוחד, 60%-65% (HJ-73, HQ-2J, PL-2A, PL-7, C-801, C-601), תיכוני ניכר מאוד בסוגי כלי נשק נוספים (כדוגמת 130 מ"מ, משגר רקטות רב-קני סוג 63 בקליבר 7 מערכה T-69). מבין אלף מטוסי הקרב F-6 ו-F-7 יותר מ-35% הגיעו למזרח התיכון. הנתח של מס יותר (ראו לוח 4).

לוח 4: יצוא נשק מסין למזרח התיכון, (במספרים ובאחוזים)

א. טילים

סוג	מצרים	איראן	עיראק	ערב הסעודי
HY-2	96	124	100	
HY-2 (L)	10	8		
HJ-73 AIM		6,500		
HQ-2J SAM		136		
HY-5 SAM		600		
PL-2A AAM		540		
PL-7 AAM		360		
C-801 ASM		100		
C-801 ASM (L)		8		
Oghab SSM		900		
C-601 ASM			128	
DF-3 IRBM				0-30

הנתח המזרח תיכוני היה גבוה במיוחד, 60%-100%, בטילים מסוימים (כמו תיכוני ניכר מאוד בסוגי כלי נשק נוספים (כדוגמת תותח נגרר T-59/1 בקליבר 130 מ"מ, משגר רקטות רב-קני סוג 63 בקליבר 107 מ"מ, נגמ"ש T-501 וטנק מערכה T-69). מבין אלף מטוסי הקרב F-6 ו-F-7 הסינים שיוצאו עד שנת 1991, יותר מ-35% הגיעו למזרח התיכון. הנתח של מספר כלי שיט היה אפילו גבוה יותר (ראו לוח 4).

לוח 4: יצוא נשק מסין למזרח התיכון, נכון לשנת 1991
(במספרים ובאחוזים)

א. טילים

סוג	מצרים	איראן	עיראק	ערב הסעודית	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז
HY-2	96	124	100		368	320	87.0
HY-2 (L)	10	8			30	18	60.0
HJ-73 ATM		6,500			6,760	6,500	96.2
HQ-2J SAM		136			149	136	91.3
HY-5 SAM		600			1,788	600	33.6
PL-2AAAM		540			590	540	91.6
PL-7 AAM		360			360	360	100.0
C-801 ASM		100			108	100	92.6
C-801 ASM (L)		8			9	8	100.0
Oghab SSM		900			900	900	100.0
C-601 ASM			128		128	128	100.0
DF-3 IRBM				60-30	60-30	60-30	100.0

ב. טנקים ונגמ"שים

סוג	איראן	עיראק	סודן	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז
T-59 MBT	540	700	10	3,053	1,250	40.9
T-501 APC	300			300	300	100.0
T-69 MBT		600		1,003	600	59.8
T-531 APC		650		1,992	650	32.6
T-62 LT			20	147	20	13.6
T-63 LT			10	185	10	5.4

ג. מטוסים צבאיים

סוג	מצרים	איראן	עיראק	צפון תימן	סודן	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז
F-6	90	+113				598	203	33.9
F-7	110	24		6		368	140	38.0
B-6			4			4	4	100.0
F-4					4	409	4	1.0

ד. ארטילריה

סוג	איראן	עיראק	עמאן	סודן	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז
59/1 130mm TG	520	720	12	30	1,832	1,282	70.0
63 107mm MRL	900				1,850	900	62.0
60 122mm TG	100				356	100	28.0
54 122mm SPH					300	20	6.7

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נקודת

ה. כלי שיט צבאיים

סוג	אלג'יריה	מצרים	תוניסיה
Hainan Class PC	4	8	
Romeo Class Submarine		6	
Hegu Class FAC		6	
Jianghu Class Frigate		2	
Shanghai Class PC			2

מקור: *Transfers: Purposes, Patterns, and Prospects in* (Westport, Conn.: Praeger, 1992), pp. 213-220

בעוד שעבור בייג'ינג היה המזרח התיכון שוק נשי המבט המזרח תיכונית סין היא ספקית נשק שולי המסורתיות (ראו לוח 5), אף שהנתח שלה במספר ספינות הטילים המונחים, כ-20% מכל כלי הארטיל 17% מכל הצוללות, הטנקים והתותחים המתנייעים משלוחי הנשק הסיניים למזרח התיכון הגיע לעתים השלישי אחרי ברית המועצות וארצות הברית (בס הרכה יותר משלהן. בשיאם (בשנת 1987), הגיעו התיכון בקושי ל-12%, ושיקפו ממוצע של 4.6% למזרח התיכון בין השנים 1983 ל-1994, ודירוג (ראו לוח 5).

ה. כלי שיט צבאיים

סוג	אלג'יריה	מצרים	תוניסיה	סה"כ	המזרח התיכון	אחוז
Hainan Class PC	4	8		28	12	42.9
Romeo Class Submarine		6		16	6	37.5
Hegu Class FAC		6		14	6	42.9
Jianghu Class Frigate		2		10	2	20.0
Shanghai Class PC			2	84	2	2.4

מקור: R. Bates Gill, *Chinese Arms Transfers: Purposes, Patterns, and Prospects in the New World Order* (Westport, Conn.: Praeger, 1992), pp. 213–220

בעוד שעבור בייג'ינג היה המזרח התיכון שוק נשק כבד משקל, הרי שמנקודת המבט המזרח תיכונית סין היא ספקית נשק שולית בהשוואה לספקיות הנשק המסורתיות (ראו לוח 5), אף שהנתח שלה במספר כלי הנשק היה ניכר (37% מכל ספינות הטילים המונחים, כ-20% מכל כלי הארטיילריה והטילים כנגד ספינות, וכ-17% מכל הצוללות, הטנקים והתותחים המתנייעים). בדומה לכך, הערך הכספי של משלוחי הנשק הסיניים למזרח התיכון הגיע לעתים (בשנים 1986–1988), למקום השלישי אחרי ברית המועצות וארצות הברית (בסדר הזה), אולם חלקה היה נמוך הרבה יותר משלהן. בשיאם (בשנת 1987), הגיעו משלוחי הנשק הסיניים למזרח התיכון בקושי ל-12%, ושיקפו ממוצע של 4.6% של כל החוזים ומשלוחי הנשק למזרח התיכון בין השנים 1983 ל-1994, ודירוג במקום החמישי ואפילו השישי (ראו לוח 5).

לוח 5: משלוחי נשק למזרח התיכון על פי ספקיות עיקריות, 1983-1994
(במיליוני דולרים בערכי 1996 ובאחוזים)

א. הסכמים

ספקית	1986-1983			1990-1987			1994-1991		
	דירוג	ערך	אחוז	דירוג	ערך	אחוז	דירוג	ערך	אחוז
ארצות הברית	2	14,776	16.4	1	25,996	28.0	1	32,512	56.0
ברית המועצות	1	28,610	31.8	3	16,700	18.0	3	3,300	5.7
צרפת	3	9,090	10.1	4	8,500	9.2	2	13,800	23.8
בריטניה	4	6,595	10.7	2	20,700	22.3	4	2,500	4.3
סין	5	3,925	4.4	5	7,600	8.2	6	700	1.2
גרמניה	6	605	0.7	6	500	0.5	5	1,700	2.9

ב. משלוחים

ספקית	1986-1983			1990-1987			1994-1991		
	דירוג	ערך	אחוז	דירוג	ערך	אחוז	דירוג	ערך	אחוז
ארצות הברית	2	20,101	20.1	3	12,718	16.3	1	21,670	45.8
ברית המועצות	1	28,970	30.2	1	21,700	27.8	3	4,500	9.5
צרפת	3	14,160	14.8	5	7,200	9.2	4	1,800	3.8
בריטניה	5	4,670	4.9	2	14,300	18.3	2	12,900	27.3
סין	4	4,965	5.2	4	7,600	9.7	5	1,600	3.4
גרמניה	6	1,450	1.5	6	600	0.8	6	1,000	2.1

מקור: Richard F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations*, 1987-1994, pp. 52, 54, 63, 65; idem, *Conventional Arms Transfers to the Third World*, 1983-1990, pp. 48, 50, 61, 63

הערך של חוזי משלוחי הנשק האמריקניים למזרח התיכון היה פי שישה; הערך של חוזי משלוחי הנשק הסובייטיים והרוסיים למזרח התיכון היה פי ארבעה

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח

לערך; והערך של חוזי משלוחי הנשק ש פי 2.5 לערך מזה של סין, שמשלוחי הנשק מממשלוחי הנשק של מוסקבה וווינגטון, פריז ולונדון. במילים אחרות, אי אפשר לו המזרח התיכון, לא כל שכן בשעה שמ שנות השמונים, בעוד שספקיות הנשק המועצות, עשו זאת כבר מראשית שנות החרף העובדה שמשלוחי הנשק של לאלה של הספקיות המסורתיות, ביי יותר ללקוחות מזרח תיכוניים ספציפיים יוזמת מכירות הנשק הסינית, שהחלה לשתי התפתחויות וצברה תאוצה כתו השנים הבאות איראן ועיראק היו ענ את מחסני הנשק שלהן ויצרה ביקוש שנית, הספקיות המסורתיות לא יכלו הללו. בעקבות נפילת השאה הפסיקה לאיראן, בעלת בריתה הישנה, בעוד ש לחמש את עיראק.

בייג'ינג מיהרה לנצל את ההזדמנו לקים את מכירות הנשק שלה כעסקו ללקוחות הנשק המזרח תיכוניים ה שלישים מהמשלוחים שיועדו לאזור השתנה במשך הזמן, הן (בעיקר איר אפילו לאחר שסך כל מכירות הנשק בשנים 1986-1983 חתמו איראן ועי הסיניים עם המזרח התיכון, וקיבל 1990-1987 חלקן פחת לכדי 55% שסין כיבדה את מחויבותה לאמבו הצבאיים עם עיראק, גדל הנתח בהתאמה (ראו לוח 6).

לערך; והערך של חוזי משלוחי הנשק של בריטניה וצרפת למזרח התיכון היה כ-2.5 לערך מזה של סין, שמשלוחי הנשק שלה למזרח התיכון הסתכמו בכרבע ממשלוחי הנשק של מוסקבה וווינגטון, ובין 40% ל-60% ממשלוחי הנשק של פריז ולונדון. במילים אחרות, אי אפשר להאשים את הסינים כלל ועיקר ב'חימוש' המזרח התיכון, לא כל שכן בשעה שמשלוחי הנשק שלה החלו רק בראשית שנות השמונים, בעוד שספקיות הנשק המסורתיות, בעיקר ארצות הברית וברית המועצות, עשו זאת כבר מראשית שנות החמישים, אם לא קודם לכן.

חרף העובדה שמשלוחי הנשק שלה למזרח התיכון היו צנועים בהשוואה לאלה של הספקיות המסורתיות, בייג'ינג הפכה לספקית נשק משמעותית יותר ללקוחות מזרח תיכוניים ספציפיים, בעיקר איראן ועיראק. בשני המקרים, דומת מכירות הנשק הסינית, שהחלה בראשית שנות השמונים, אירעה במקביל לשתי התפתחויות וצברה תאוצה כתוצאה מהן. ראשית, החל מ-1982 ובשש השנים הבאות איראן ועיראק היו עסוקות במלחמת התשה ביניהן, שדלדלה את מחסני הנשק שלהן ויצרה ביקוש רחב היקף ומידי לתחלופת הנשק הצבאי. שנית, הספקיות המסורתיות לא יכלו או לא רצו לספק את הצרכים הדחופים הללו. בעקבות נפילת השאה הפסיקה ארצות הברית את כל משלוחי הנשק שלה לאיראן, בעלת בריתה הישנה, בעוד שברית המועצות לא רצתה, לפחות לזמן מה, לחמש את עיראק.

בייג'ינג מיהרה לנצל את ההזדמנות הזאת, שצצה זמן קצר לאחר שהחליטה לקדם את מכירות הנשק שלה כעסקות מסחריות. כך הפכו למעשה איראן ועיראק ללקוחות הנשק המזרח תיכוניות החשובות ביותר שלה, בקולטן יותר משני שלישים מהמשלוחים שיועדו לאזור בשנים 1983-1994. בעת שחלקן של אלה השתנה במשך הזמן, הן (בעיקר איראן) גותרו לקוחותיה העיקריים של בייג'ינג אפילו לאחר שסך כל מכירות הנשק שלה פחתו באטיות מסוף שנות השמונים. בשנים 1983-1986 חתמו איראן ועיראק על כ-92% מכלל הסכמי משלוחי הנשק הסיניים עם המזרח התיכון, וקיבלו כ-88% מהם (במונחים של ערך). בשנים 1987-1990 חלקן פחת לכדי 55% ו-56% בהתאמה, ובשנים 1991-1994, בשעה שסין כיבדה את מחויבותה לאמברגו שהטיל האו"ם באמצעות ניתוק הקשרים הצבאיים עם עיראק, גדל הנתח של איראן במשלוחים אלו לכדי 57% ו-69% בהתאמה (ראו לוח 6).

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרחי

לוח 7: משלוחי כלי נשק לאיראן ולעיראק (במיליוני דולרים בעו

לוח 6: חלקן של איראן ועיראק במשלוחי כלי הנשק של סין למזרח התיכון, 1983-1994 (במיליוני דולרים בערכי 1996 ובאחוזים)

א. הסכמים

א. איראן: חוזים

1986-1983	ספקיות עיקריות
ערך או	
10	ברית המועצות (רוסיה)
1,845	סין
865	מדינות מערב אירופיות עיקריות
3,835	מדינות אירופיות אחרות
2,385	מדינות אחרות
8,940	סה"כ

ב. איראן: משלוחים

1983-1986	ספקיות עיקריות
ערך	
100	ברית המועצות (רוסיה)
1,165	סין
460	מדינות מערב אירופיות עיקריות
3,285	מדינות אירופיות אחרות
2,250	מדינות אחרות
7,260	סה"כ

לקוח	1986-1983	1990-1987	1994-1991	1994-1983
	ערך אחוז	ערך אחוז	ערך אחוז	ערך אחוז
איראן	1,845 47.0	3,400 44.7	400 57.1	5,645 46.1
עיראק	1,760 44.8	800 10.5	- -	2,560 20.9
סיכום ביניים	3,605 91.8	4,200 55.3	400 57.1	8,205 67.1
סה"כ	3,925 100.0	7,600 100.0	700 100.0	12,225 100.0

ב. משלוחים

לקוח	1986-1983	1990-1987	1994-1991	1994-1983
	ערך אחוז	ערך אחוז	ערך אחוז	ערך אחוז
איראן	1,165 23.5	2,500 32.9	1,100 68.7	4,765 33.6
עיראק	3,180 64.0	1,800 23.7	- -	4,980 35.2
סיכום ביניים	4,345 87.5	4,300 56.6	1,100 68.7	8,205 67.1
סה"כ	4,965 100.0	7,600 100.0	1,600 100.0	12,225 100.0

מקור: Richard F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to the Third World, 1983-1990*, pp. 53, 54; idem, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1987-1994*, pp. 57, 68

יתר על כן, סין הפכה לספקית נשק משמעותית לאיראן ולעיראק לא רק במסגרת משלוחי הנשק שלה למזרח התיכון אלא גם בהשוואה לספקיות עיקריות אחרות (ראו לוח 7).

א: משלוחי כלי נשק לאיראן ולעיראק על פי ספקיות עיקריות, 1983-1994
(במיליוני דולרים בערכי 1996 ובאחוזים)

תאן: חוזים

1994-1991		1990-1987		1986-1983		יות עיקריות
אחוז	ערך	אחוז	ערך	אחוז	ערך	
44.4	1,200	24.5	2,500	0.1	10	המועצות (רוסיה)
14.8	400	33.3	3,400	20.6	1,845	
3.7	100	2.0	200	9.7	865	ת מערב אירופיות
3.7	100	20.6	2,100	42.9	3,835	ת אירופיות אחרות
33.3	900	19.6	2,000	26.7	2,385	ת אחרות
100.0	2,700	100.0	10,200	100.0	8,940	

אן: משלוחים

1994-1991		1990-1987		1986-1983		ות עיקריות
אחוז	ערך	אחוז	ערך	אחוז	ערך	
61.6	2,400	14.1	1,100	1.4	100	המועצות (רוסיה)
28.2	1,100	32.0	2,500	16.0	1,165	
2.6	100	6.4	500	6.3	460	ת מערב אירופיות
-	-	24.4	1,900	45.2	3,285	ת אירופיות אחרות
7.7	300	23.1	1,800	31.0	2,250	ת אחרות
100.0	3,900	100.0	7,800	100.0	7,260	

ג. עיראק: חוזים

ספקיות עיקריות	1986-1983		1990-1987		1994-1991	
	ערך	אחוז	ערך	אחוז	ערך	אחוז
ברית המועצות (רוסיה)	11,815	57.7	4,100	39.0	15,915	51.4
סין	1,760	8.6	800	7.6	2,560	8.3
מדינות מערב אירופיות עיקריות	1,005	4.9	2,700	25.7	3,705	12.0
מדינות אירופיות אחרות	3,990	19.5	1,200	11.4	5,190	16.7
מדינות אחרות	1,920	9.4	1,700	16.2	3,620	11.7
סה"כ	20,490	100.0	10,500	100.0	30,990	100.0

ד. עיראק: משלוחים

ספקיות עיקריות	1986-1983		1990-1987		1994-1991	
	ערך	אחוז	ערך	אחוז	ערך	אחוז
ברית המועצות (רוסיה)	12,170	46.6	7,400	44.6	19,570	45.8
סין	3,180	12.2	1,800	10.8	4,980	11.7
מדינות מערב אירופיות עיקריות	5,225	20.0	2,900	17.5	8,125	19.0
מדינות אירופיות אחרות	3,615	13.8	3,000	18.1	6,615	15.5
מדינות אחרות	1,920	7.4	1,500	9.0	3,420	8.0
סה"כ	26,110	100.0	16,600	100.0	42,710	100.0

מקור: Richard F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to the Third World, 1983-1990*, pp. 53, 54; idem, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1987-1994*, pp. 57, 68

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נ

בשנות השמונים (ולמעשה, בשנים 1983-1994) העיקרית של איראן; היא סיפקה כשליש מכלל ערך מראשית שנות התשעים הפכה ברית המועצות (רוסיה) הנשק העיקרית של איראן, בהתירה את סין הרחק של עיראק שמרה ברית המועצות תמיד על עליונות בקלות על סין, שחלקה בשוק הנשק העיראקי - אף הסובייטים - לא עלה מעולם על 12%.

לסיכום, ניסיונותיה של בייג'ינג לנצל את המצב שנת לקדם את מכירות הנשק שלה היו מוצלחים למדי כי קצרי מועד. הספקיות המסורתיות (בעיקר רוסיה) ובכך הצרו את אופציות משלוחי הנשק הקונבנציונלי להשיג חזרה את נתח השוק שאותו הפסידה, נאלצה לא שגורתיים (באמצעות צד שלישי, כמו צפון קוריאה) מתן לגיטימציה ליוזמות סיניות צבאיות-תעשייתיות הצעות לא מקובלות (של טכנולוגיות צבאיות לא קונבנציונליות).

לבסוף, מאחר שהמידע על מספר כלי הנשק ותימוניהם אינו מדויק, קשה לקבוע מהו התלק של הנשק שלהן. בכל הנוגע לשלושת לקוחות הנשק של בייג'ינג (מצרים, עיראק ואיראן), בהערכה גסה התשעים כמחצית ממטוסי הקרב, הצוללות וספינות התותחנים ומספינות הסיוור וכרבע מתותחנים הנוגע למספר סוגי הנשק, מדובר בכמות נכבדה. הנשק

נשק סיני במזרח התיכון: נ

אחת מהסיבות העיקריות לכך שמשקיפים מערביים משלוחי הנשק של סין למזרח התיכון עד המחצית הראשונה של שנות התשעים היא שכלי הנשק הסיני

11 ראו גם: New Direction in China's Arms for 'China's Military Ties with Iran', *Asian Affairs* 17, no. 1 (Spring 1990): 15-29

שנות השמונים (ולמעשה, בשנים 1983-1994), הייתה סין ספקית הנשק יית של איראן; היא סיפקה כשליש מכלל ערך יבוא הנשק שלה.¹¹ ואולם, זית שנות התשעים הפכה ברית המועצות (ולאחר מכן רוסיה) לספקית העיקרית של איראן, בהותירה את סין הרחק מאחור. לעומת זאת במקרה ייראק שמרה ברית המועצות תמיד על עליונותה כספקית נשק, בגברה ז על סין, שחלקה בשוק הנשק העיראקי - אף על פי שהייתה שנייה אחר ייטים - לא עלה מעולם על 12%.

זיכום, ניסיונותיה של בייג'ינג לנצל את המצב המזרח תיכוני הייחודי על יקדם את מכירות הנשק שלה היו מוצלחים למדי במהלך שנות השמונים, אם די מועד. הספקיות המסורתיות (בעיקר רוסיה ואירופה) נכנסו לשם במהרה, הצרו את אופציות משלוחי הנשק הקונבנציונלי של בייג'ינג. סין, במלחמתה נ חזרה את נתח השוק שאותו הפסידה, נאלצה להתחיל להשתמש בערוצים גרתיים (באמצעות צד שלישי, כמו צפון קוריאה או פקיסטן, ובאמצעות לגיטימציה ליוזמות סיניות צבאיות-תעשייתיות 'פרטיות'); וכן באמצעות ז לא מקובלות (של טכנולוגיות צבאיות לא קונבנציונליות או קונבנציונליות).(1)

סוף, מאחר שהמידע על מספר כלי הנשק המגוונים של הצבאות המזרח יים אינו מדויק, קשה לקבוע מהו החלק של כלי הנשק הסיניים במחסני שלהן. בכל הנוגע לשלושת לקוחות הנשק המזרח תיכוניים הבולטים ייג'ינג (מצרים, עיראק ואיראן), בהערכה גסה מניחים שעד אמצע שנות זים כמחצית ממטוסי הקרב, הצוללות וספינות הטילים שלהן, כשליש נות התותחים ומספינות הסיוור וכרבע מתותחי השדה שלהן יוצרו בסין. בכל למספר סוגי הנשק, מדובר בכמות נכבדה. האיכות היא כבר עניין אחר.

נשק סיני במזרח התיכון: ניתוח איכות

מהסיבות העיקריות לכך שמשקיפים מערביים, בעיקר אמריקנים, התעלמו לחי הנשק של סין למזרח התיכון עד המחצית השנייה של שנות השמונים יחסו להם חשיבות רבה היא שכלי הנשק הסיניים נחשבו בדרך כלל נחשלים,

או גם: Dennis Van Vranken Hickey, 'New Direction in China's Arms for Export Policy: An Analysis of China's Military Ties with Iran', *Asian Affairs* 17, no. 1 (Spring 1990): 15-2

מיושנים ולא-אמינים. לאמתו של דבר, מרבית אם לא כלל כלי הנשק שיוצרו בסין מוחזרו לבלי סוף, ולמעשה היו גרסאות משודרגות של מודלים סובייטיים משנות החמישים והשישים. ככאלה הם בקושי יכלו להתחרות עם כלי הנשק החדשים הסובייטיים, לא כל שכן עם אלה המערביים. בשל איכותם הנמוכה נשאלת השאלה מדוע כלי הנשק הסיניים משכו לקוחות פוטנציאליים במזרח התיכון ובמקומות אחרים? יש שתי תשובות לשאלה זו. ראשית, הם זולים יותר, חזקים, קלים יותר להרכבה, פשוטים יותר להפעלה, נמסרים במהירות וחופשיים מתנאים מוקדמים פוליטיים. מדינה במלחמה או מדינה המתכוננת למלחמה צריכה לפעמים להסתמך על כמות גדולה של כלי נשק על מנת לפצות על איכותם הנמוכה. שנית, מקצת מכלי הנשק הסיניים, במיוחד אלו שסופקו מאמצע שנות השמונים, לעתים לא לגמרי חסרי ערך כפי שהם מצטיידים. אפילו המיושנים, שלא להזכיר את המתקדמים יותר, עדיין יכולים להפוך יעילים מאוד כאשר הם מוצבים במיקומים רגישים. אפשר לראות זאת בבירור במקרה של סיד ה'סילקוורס' שיידון בהמשך.

במונחים של איכותם, השלכותיהם הצבאיות והתגובה החיצונית, יש להלק את משלוחי הנשק והטכנולוגיה הצבאית הסיניים לסוגים קונבנציונליים קונבנציונליים-למחצה ולא קונבנציונליים.

כלי נשק קונבנציונליים

מרבית כלי הנשק הקונבנציונליים הסיניים שסופקו למזרח התיכון היו, למעשה גרסאות משופרות של מודלים סובייטיים. לדוגמה, טנקי המערכה T-59 ו-T-69 שסופקו למזרח התיכון במהלך שנות השמונים בכמויות גדולות (מעל 1,580 בטן הכול) מבוססים על ה-T-54 הסובייטי שיוצר בשנות החמישים. עדיין, בהיותם מצוידים במערכות בקרת אש מודרניות, יכולות אינפרה אדום לראיית לילה, מנועים משופרים וכדומה, יש להחשיבם כנשק מתקדם יחסית. בדומה לכך, מטוסי הקרב F-6 ו-F-7 (המוכרים בסין כ-J-6 ו-J-7), שכ-350 מהם סופקו למזרח התיכון, הם העתקים משופרים של MiG-19 ו-MiG-21 הסובייטיים המיושנים. בהתאמה, ישנן גרסאות מיוצאות הכוללות מערכות אלקטרוניקה ומחשבים וטכנולוגיות אחרות מתקדמות יותר (חלקן ממקור מערבי) ששיפרו את ביצועי המטוס במידה ניכרת.

ברם, חרף השיפורים הללו, כלי הנשק הסיניים עדיין מפגרים בהשוואה לחלופות המערביות והמזרחיות כאחד. הלקוחות המזרח תיכוניים, בהיותם מודעים לכך, מנסים להימנע בדרך כלל מהשימוש בהם בתנאי קרב. כלי הנשק

הסיניים, מלבד הטילים, שהוצבו בקו השו שולי במעשי איבה באזור. כפי שראינו, טי העיקרי של בייג'ינג למזרח התיכון אלא ו העיל ביותר. לפחות עשרה סוגים שוני מוצח תיכוניות. חלקם, כמו כלי נשק סיני משופרים של דגמים סובייטיים (לדוגמה, של טיל ה'סאגר' הסובייטי AT-3, או טי הסינית של טיל ה'גרייל' (Grail) או ה'סס הללו. טיל היס-ים או הקרקעיים HY-2 'סטיקס' הסובייטי, המוכר יותר בשם 'סי טה. לגורם משמעותי יותר, גם באופן ממל הביטחון המזרח תיכונית.

¹⁰ הדין הקודם מבוסס על: worms. China's I. Yang, ed., SCPS Yearbook on PLD (Yat-sen Center for Policy Studies at-sen University, 1988), pp. 153-168. ¹¹ דוגמה: ormuz with Chinese-Supplied 8, 1987, p. 531; Jim Bussert, 'Iran's Gulf', in *ibid.*, June 6, 1987, p. 1113

הסיניים, מלבד הטילים, שהוצבו בקו השני או כעתודה, מילאו למעשה תפקיד שולי במעשי איבה באזור. כפי שראינו, טילים טקטיים הם לא רק היצוא הצבאי העיקרי של בייג'ינג למזרח התיכון אלא גם היצוא המגוון ביותר, ואפשר שגם היעיל ביותר. לפחות עשרה סוגים שונים של טילים סיניים סופקו למדינות מזרח תיכוניות. חלקם, כמו כלי נשק סיניים אחרים, הם, קרוב לוודאי, העתקים משופרים של דגמים סובייטיים (לדוגמה, הטיל נגד טנקים HJ-73, גרסה סינית של טיל ה'סאגר' הסובייטי AT-3, או טיל הקרקע-אוויר HN-5, שהוא הגרסה הסינית של טיל ה'גרייל' (Grail) או ה'סט'ר'קה' הסובייטי (SA-7). מבין הטילים הללו, טיל היס-ים או הקרקע-ים HY-2, גרסה משופרת של טיל ה-SS-N-2 'סטיקס' הסובייטי, המוכר יותר בשם 'סילקוורם', הוא זה שהפך, לפחות לזמן מה, לגורם משמעותי יותר, גם באופן ממשי וגם מבחינה פוטנציאלית, במשוואת הביטחון המזרח תיכונית.

כופרטי טיל ה-HY-2 כשלעצמם אינם מרשימים במיוחד. טיל זה שאורכו 7.48 מטרים, שיוצא משנת 1984, מונע על ידי מנוע רקטי המופעל באמצעות דלק נוזלי, יכול לשגר ראש חץ במשקל 380 ק"ג לטווח של 20-95 ק"מ בגובה של 100-300 מטר ובמהירות של 306 מטר בשנייה. טילים אלו, כאשר הם מוצבים במיקומים רגישים או אסטרטגיים כאיום על מטרות אזרחיות, יכולים להפוך קטלניים והרסניים מאוד.¹² עד סוף שנות השמונים נמכרו כמעט 350 טילי HY-2 שיוצרו בסין למצרים, לעיראק, ובאופן בולט לאיראן. כאשר בראשית 1987 נעשתה וושינגטון מודעת לפוטנציאל המזיק שלהם ודחתה בבייג'ינג להפסיק למכור אותם היה זה כבר מאוחר מדי. במרץ 1987, לפחות שני משגרים של שלושה עד שישה טילים כל אחד מוקמו כבר לאורך העיקול הצר של מצרי הזרמון, אחד מנתיבי התעבורה הימיים הצפופים והרגישים ביותר בעולם. כמה מדינות היו תלויות במידה גדולה בנפט שהועבר דרך מצרי הזרמון: יפן (61%), טייוואן (55%), איטליה (47%), צרפת (32%) ועוד. משגר שלישי זוהה בחצי האי ערב, שתפסה איראן מעיראק, בקרבת כוויית.¹³

¹² Yitzhak Shichor, 'The Year of the Silkworms. China's Arms Transactions, 1987', in Richard H. Yang, ed., *SCPS Yearbook on PLA Affairs 1987* (Kaohsiung, Taiwan: Sun Yat-sen Center for Policy Studies, National Sun Yat-sen University, 1988), pp. 153-168

¹³ James Bruce, 'Iran Steps Up Cover of Hormuz with Chinese-Supplied Styx', *Jane's Defence Weekly*, March 28, 1987, p. 531; Jim Bussert, 'Iran's Silkworm Threat in the Gulf', in *ibid.*, June 6, 1987, p. 1113

ושינגטון, שאין ספק שהייתה מודאגת, הוזהרה בתקיפות את איראן לבל תציב, ולא כל שכן תשגר, את הטילים. אדמירל רונאלד ג' הייז, המפקד העליון האמריקני בפיקוד האוקיינוס השקט, הצהיר גלויות:

אני מודאג מאוד מטילי ה'סילקוורם'. בידי האיראנים, שפעולותיהם אינן ניתנות לחיזוי מראש, זהו איום גדול. לפי כל האינדיקציות, האיראנים מתכוונים להציב את טילי ה'סילקוורם' הללו באופן כזה שכל מה שחולף במצרי הורמוז יהיה מטרה [...] . לכן, טיל ה'סילקוורם' משקף הסלמה חמורה במלחמת איראן עיראק.¹⁴

איראן, בהתעלמה מאזהרות אלו, שיגרה שבעה טילי 'סילקוורם' בספטמבר ובאוקטובר 1987, ואלה פגעו באחד ממסופי הנפט במי החופים של כווית (שהוא בעל קיבולת של שליש מסך כל יצוא הנפט הגולמי של כוויית) ובמכליות אמריקניות.¹⁵ אירוע זה והאספקה המחודשת של כלי נשק סיניים, ובהם טילים לאיראן ולעיראק, פגעו לא רק ביחסי סין-ארצות הברית אלא גם ביחסי סין עם מדינות ערב. בעוד שתגובתה של ושינגטון הייתה להקפיא כל ליברליזציה נוספת של מכירות טכנולוגיה לסין,¹⁶ היו מדינות ערביות, כדוגמת מצרים, ירדן וכאפן בולט כוויית, שהזהירו את בייג'ינג שהמשך משלוחי טילי ה'סילקוורם' עלול להוביל לנסיגה במעמדה במזרח התיכון.

אולם, כפי שהניסיון מלמד, אזהרות כאלה, בין מצד ארצות הברית ובין מצד הערבים, לא רק שלא הצליחו להרשים את הרשויות הסיניות אלא גם היו קצרות מועד וגונחו ונשכחו מהר למדי. לפיכך, בראשית 1996 דווח כי איראן חזרה טילי שיוט C-802 מתוצרת סין, ששוגרו מספינות סוחר מהירות בקרבת חצי האי הורמוז במפרץ הפרסי. בעקבות הניסוי שקלה ושינגטון במרץ 1996 אפשרות של הטלת סנקציות על סין, כביטוי לרגישותה לאיומים פוטנציאליים במזרח התעבורה הבין-לאומי הימי החשוב הזה. כמו כן, דווח על כך שעסקת נשק ענקית בהיקף של 4.5 מיליארד דולר בין סין לאיראן עתידה הייתה להיחתם בדצמבר

14 ריאיון, *Pacific Defense Reporter* (August 1987): 10

15 Jonathan Crusoe, 'Coping with Silkworm Diplomacy', *Middle East Economic Digest*, October 31, 1987, p. 19

16 ראו למשל: *South China Morning Post* (Hong Kong), October 28, 1987, p. 19; 'Technology Cocooned: US Resists against China's Sale of Silkworm Missiles', *Far Eastern Economic Review* (Hong Kong), November 5, 1987, p. 34

ראו גם: Harry Harding, *A Fragile Relationship: The United States and China since 1972* (Washington, D.C.: The Brookings Institute, 1992), pp. 187-189

הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נקו

1996. בעת ביקורו בארצות הברית באוקטובר 1997, הצהיר שלבייג'ינג אין כל כוונה למכור טילי שיוט נוס 200 טילים כאלה מדגמי C-801 ו-C-802. הצהרתו זו מזכיר ההגנה האמריקני, ויליאם כהן, ביקר בסין. בייג'ינג עוד מכירוונ נשק, משלוחי טכנולוגיה צבאית, ושיתוף לאיראן לשוחרג את מערכות טילי השיוט שברשותה.

אולם, העברת הטכנולוגיות הסיניות עד אז אפשר איראן לייצר כלי נשק וטילים על פי התכנון והמאפייני בשנות אחרים. לכאורה, נשק סיני, או נשק המבוסס איראן אינו מאיים באופן ישיר על ישראל. הבעיה היא קרוב לוודאי בלי ידיעתה, קל וחומר הסכמתה, של החטאס ברצועת עזה וחיובאללה בלבנון. במלחמת ל שוט טיל C-801 סיני (או העתק שלו), פגע בספינת טק כבד. יש להניח כי שלטונות סין - שנגרמה להם - הזהירו את טהרן מפני הישנות התופעה. סין, שאיננה בסכסוכים במזרח התיכון, עמדה קרוב לוודאי על כך הסופי.

לסיכום, אף שאספקת כלי הנשק הקונבנציונלי ע הייתה מצומצמת יחסית, העובדה שהם נשלחו ברובם על טאן הכוחות האזורי, הן השפעה ממשית הן פוטנציאלית. אף שהשפעתם של משלוחי הנשק הללו על מצב הא שולית, ישראל התלוננה בפני בייג'ינג בעניין זה, האיום המשמעותי יותר על ביטחון ישראל טמון בכך לטחנה ובוודאי הלא-קונבנציונליים, בעלי הטווח הגו מאוד לירותם, ואשר הם נשק להשמדה המונית.

כלי נשק קונבנציונליים-למחצה

כלי הנשק הקונבנציונליים-למחצה הם, בראש ובראשית, אף שהם קונבנציונליים כשלעצמם, הם יכולים לשמש לא קונבנציונליים (גרעיניים, כימיים או ביולוגיים). כן הסינים שצוינו למעלה בהקשר של המזרח התיכון, רי האת. הראשון הוא M-9 (גרסה ליצוא של דגם מקומי הרשליבו נייד. הכוונע באמצעות דלק מוצק לטווח קצו

1996. הצעת ביקורו בארצות הברית באוקטובר 1997, נשיא סין, ג'יאנג דזה-מיין, הצהיר שלבייג'ינג אין כל כוונה למכור טילי שיוט נוספים לאיראן (שכבר רכשה 200 טילים כאלה מדגמי C-801 ו-C-802). הצהרתו חוזקה בינואר 1998, כאשר מזכיר ההגנה האמריקני, ויליאם כהן, ביקר בסין. בייג'ינג הבהירה לו שלא יהיו עוד מוגדרות נשק, משלוחי טכנולוגיה צבאית, ושיתוף פעולה טכנולוגי שיאפשרו לאיראן לשדרג את מערכות טילי השיוט שברשותה.

אולם, העברת הטכנולוגיות הסיניות עד אז אפשרה לתעשיות הצבאיות של איראן לייצר כלי נשק וטילים על פי התכנון והמאפיינים הסיניים – ולקרוא להם בשמות אחרים. לכאורה, נשק סיני, או נשק המבוסס על מודלים סיניים, המוצב באיראן אינו מאיים באופן ישיר על ישראל. הבעיה היא שחלק מנשק זה זלג – קרוב לוודאי בלי ידיעתה, קל וחומר הסכמתה, של סין לגורמים אחרים, כמו החמאס ברצועת עזה וחזבאללה בלבנון. במלחמת לבנון השנייה, ביולי 2006, שוגר טיל C-801 סיני (או העתק שלו), פגע בספינת חיל הים 'חנית' וגרם לה נזק כבד. יש להניח כי שלטונות סין – שנגרמה להם מבוכה בעקבות פרשה זו – הזהירו את טהרן מפני הישנות התופעה. סין, שאינה מעוניינת להיות מעורבת בסכסוכים במזרח התיכון, עמדה קרוב לוודאי על כך שאיראן תהיה 'המשתמש הסופי'.

לסיכום, אף שאספקת כלי הנשק הקונבנציונלי של בייג'ינג למזרח התיכון הייתה מצומצמת יחסית, העובדה שהם נשלחו ברובם לעיראק ולאיראן השפיעה על מאזן הכוחות האזורי, הן השפעה ממשית הן פוטנציאלית, אם כי במובן צר יחסית. אף שהשפעתם של משלוחי הנשק הללו על משוואת הביטחון של ישראל היא שולית, ישראל התלוננה בפני בייג'ינג בעניין זה, אך לא בהצלחה רבה. ברם, האיום המשמעותי יותר על ביטחון ישראל טמון בכלי הנשק הקונבנציונליים-למחצה ובוודאי הלא-קונבנציונליים, בעלי הטווח הגדול יותר, שלמעשה קשה מאוד ליירטם, ואשר הם נשק להשמדה המונית.

כלי נשק קונבנציונליים-למחצה

כלי הנשק הקונבנציונליים-למחצה הם, בראש ובראשונה, טילי קרקע-קרקע. שאף שהם קונבנציונליים כשלעצמם, הם יכולים לשמש כלי לשיגור ראשי קרב לא-קונבנציונליים (גרעיניים, כימיים או ביולוגיים). מבין כתריסר סוגי הטילים הסיניים שצוינו למעלה בהקשר של המזרח התיכון, רק שניים נכללים בקטגוריה הזאת. הראשון הוא M-9 (גרסה ליצוא של דגם מקומי DF-15), טיל קרקע-קרקע חד-שלב נייד, המונע באמצעות דלק מוצק לטווח קצר (600 ק"מ) עם מטען של

500 ק"ג, ובעל יכולת לשאת ראש חץ גרעיני. הטיל, שפותח מאפריל 1984 ונספח בפעם הראשונה ביוני 1988, הוא בעל רמת דיוק ותדירה גבוהים.¹⁷ הסינים, במטרה למשוך לקוחות, הציגו את ה-M-9 כבר בנובמבר 1986, חודשיים לפני השלמת תכנית הפיתוח שלו, ארבעה חודשים לפני שאושר החוזה לבנייתו, וכמעט שנתיים לפני שנוסח לראשונה. למעשה, דווח כי בניית המשרד הסיני לתעשיית החלל הצליחו לחתום על חוזה מכירות מקדמי עם דמשק אפילו לפני שהטיל נוסח לבסוף. סוריה שילמה, על פי הסברה, דמי קדימה עבור המשלוח העתידי של ה-M-9. אף שדיווחים תקשורתיים וגם מחקרים אקדמיים העידו שהעסקה הוצאה אל הפועל,¹⁸ אין כל סימן לכך שטילי ה-M-9 נשלחו לסוריה או לאיראן. זו, על פי הדיווחים, לא רק הביעה עניין רב ברכש ה-M-9 אלא גם השקיעה בפיתוחו.

את העיכוב הזה במשלוח אפשר להסביר בשלוש סיבות: בעיות טכנולוגיות סיבכו את ייצור ה-M-9, אם כי שום טיל מסוג זה לא נכשל בניסוי, ואף ידוע כי טילים כאלה נפרסו בגבולה הדרום-מזרחי של סין, מול טייוואן; ויכוחים בנוגע לאופן התשלום מצד סוריה ואיראן, אשר לא היה ביכולתן לשלם במזומן; והחסיב מכול, לחץ אמריקני וישראלי. על פי דיווחים, כבר בשנת 1986 והרבה לפני שסביח היחסים הדיפלומטיים בין סין לבין ישראל הסכימה בייגינג באופן לא רשמי שלא לספק כלי נשק – בעיקר את טיל ה-M-9 – לסוריה, ועד כה היא עמדה בהבטחתה.¹⁹ באפריל 1987, מיד לאחר שניתן אור ירוק לייצור הטיל הזה, הסכם הפיקוח על יצוא ציוד וטכנולוגיות של טילים (MTCR), שנחתם על ידי שבע מדינות בהובלת ארצות הברית, הגביל את המכירה של טילים בליסטיים למועד של מעל 300 ק"מ הנושאים חומר נפץ של מעל 500 ק"ג. אף שסין לא חתמה מעולם להצטרף לשיחות החשאיות שהובילו להסכם זה ולא הייתה חתומה עליה היא הייתה נתונה בכל זאת ללחצים ואפילו לאיומים לציית להסכם, ואכן בשנת 1992 היא נאלצה להסכים לו באופן מעשי.

לעומת טיל M-9 בעל הטווח של 600 ק"מ, שאין ספק בכך שההסכם ה-

17 דיון זה, וכן הדברים הבאים, מבוססים בעיקר על: John Wilson Lewis and Hua Di, 'China's Ballistic Missile Programs: Technologies, Strategies, Goals', *International Security* 17, no. 2 (Fall 1992): 5–40, and Hua Di, 'Ballistic Missile Exports Will Continue', *Asia-Pacific Defence Reporter* (September 1991): 14–15
 18 למשל: August 22, 1991, p. 6, דיווח שבסוריה אותרו 24 טילי M-9s.
 19 Yezhak Shichor, 'Israel's Military Transfers to China and Taiwan', *Survival* (London) 40, no. 1 (Spring 1998): 78

עליו, הרי שטיל ה-M-11 של סין, בעל הטווח של 0 לפקיסטן אבל לא למזרח התיכון) הוא מקרה גבולי אם סין תמשיך לציית לו, היא לא תוכל לייצא את על משוואת הביטחון המזרח תיכונית. אבל, ככל להסכם הפיקוח על יצוא ציוד וטכנולוגיות של טילים היא מסויגת ומלאכותית. אין ספק כי היא תלוש שאר העולם ובעיקר עם ארצות הברית, וגם בה לסיב להן. ככזו, היא עדיין משקפת את 'המודל' במקום את 'המודל הנלמד' של האיידאל פוליטיק. דיו פוליטי ונלכלי פנימי, יכולים להוביל את הארהחלטית בכל מקרה. מכורח הנסיבות הללו, אם טדנה מזרח תיכונית כלשהי, הוא יוכל להשפיע ע ירוק, גידותו ואפילו יותר מכך, הפוטנציאל הגרעיני אכל נבון לאמצע 2015, טיל זה לא נמכר לאף מדינה הטיל הלא-קונבנציונלי השני והמשמעותי יותר Dongfeng DF-3: רוח מזרחית), טיל בליסטי לפ CSS-2, שסופק לערב הסעודית בסוף שנות השמונים עסקה זו, כמו ערך הטילים, ואפילו מספרם, נותרו טיל זה, שפותח החל משנת 1964 ושוגר לראשונה ילב המוגע באמצעות דלק נוזלי, והוא בעל יכולת 3-1 מנה טונות, או מטען חומר נפץ של 2,150 ק"ג הפכה מבעיית ממאי 1971. גרסה מתקדמת יותר של 2,800 ק"מ (או אפילו 3,000 ק"מ), הנקראת F-3A של ה-Df-3, שכמה מהם (30–60, אבל קרוב לזו הסעודית בשנת 1988).

אף שהמשולח הנוגעות בדבר, בעיקר ארצות המצא מהמכירה, הן הגיבו עליה באיפוק ובריסון. יי ירושה שיקולים: ערב הסעודית נחשבת מדינה ל ארצות הברית; בייגינג החליפה את ראש החץ באש חץ קונבנציונלי נפיץ מאוד; ובעת שנחתמה

ing Versus Adaptation: Explaining Change in the 1980s and 1990s', *The China Journal*, no. 35 (January 1996): 27–61

עליו, הרי שטיל ה-M-11 של סין, בעל הטווח של 300 ק"מ (שלפי דיווחים סופק לפקיסטן אבל לא למזרח התיכון) הוא מקרה גבולי בכל הנוגע לסעיפי הסכם זה. אם סין תמשיך לציית לו, היא לא תוכל לייצא את ה-M-9 ולכן הוא לא ישפיע על משוואת הביטחון המזרח תיכונית. אבל, ככל הידוע, מחויבותה של בייג'ינג להסכם הפיקוח על יצוא ציוד וטכנולוגיות של טילים אינה חד-משמעית, וניכר כי היא מסויגת ומלאכותית. אין ספק כי היא תלויה במידה רבה באופי יחסיה עם שאר העולם ובעיקר עם ארצות הברית, וגם בהצעות שייתכן שהיא לא תוכל לסרב להן. ככזו, היא עדיין משקפת את 'המודל הסתגלני' של הראל פוליטיק במקום את 'המודל הנלמד' של האידאל פוליטיק.²⁰ הידרדרות ביחסים הללו, או שינוי פוליטי וכלכלי פנימי, יכולים להוביל את בייג'ינג לחזור בה מהסכמתה, הלא-החלטית בכל מקרה. מכורח הנסיבות הללו, אם וכאשר ה-M-9 יירכש על ידי מדינה מזרח תיכונית כלשהי, הוא יוכל להשפיע על מאזן הכוחות האזורי, בשל דיוקו, ניידותו ואפילו יותר מכך, הפוטנציאל הגרעיני שלו, נושא שיידון בהמשך, אבל נכון לאמצע 2015, טיל זה לא נמכר לאף מדינה במזרח התיכון.

הטיל הלא-קונבנציונלי השני והמשמעותי יותר מבחינה פוטנציאלית הוא ה-DF-3 (Dongfeng: רוח מזרחית), טיל בליסטי לטווח ביניים המוכר במערב כ- CSS-2, שסופק לערב הסעודית בסוף שנות השמונים. היבטים בסיסיים רבים של עסקה זו, כמו ערך הטילים, ואפילו מספרם, נותרו מעורפלים עד עצם היום הזה. טיל זה, שפותח החל משנת 1964 ושוגר לראשונה ב-1966, הוא טיל נייד חד-שלבי המונע באמצעות דלק נוזלי, והוא בעל יכולת לשאת ראש חץ גרעיני של 1-3 מגה טונות, או מטען חומר נפץ של 2,150 ק"ג למרחק של 2,650 ק"מ. גרסה זו הפכה מבצעית ממאי 1971. גרסה מתקדמת יותר, המסוגלת להגיע לטווח של 2,800 ק"מ (או אפילו 3,000 ק"מ), הנקראת DF-3A, תפסה מ-1986 את מקומו של ה-DF-3, שכמה מהם (30-60), אבל קרוב לוודאי פחות מחצי) נמכרו לערב הסעודית בשנת 1988.

אף שהממשלות הנוגעות בדבר, בעיקר ארצות הברית וישראל, הופתעו ככל הנראה מהמכירה, הן הגיבו עליה באיפוק ובריסון. ייתכן שתגובה מתונה זו שיקפה שלושה שיקולים: ערב הסעודית נחשבת מדינה אחראית ובעלת ברית קרובה של ארצות הברית; בייג'ינג החליפה את ראש החץ הגרעיני המקורי של ה-DF-3 בראש חץ קונבנציונלי נפיץ מאוד; ובעת שנחתמה עסקת ה-DF-3, הטיל כבר היה

²⁰ Alastair Iain Johnston, 'Learning Versus Adaptation: Explaining Change in Chinese Arms Control Policy in the 1980s and 1990s', *The China Journal*, no. 35 (January 1996): 27-61

מיושן על פי כל תקן מודרני. הטיל סוכל משני חסרונות בולטים.²¹ האחד, הכנות לשיגור ארכה במקור לא פחות מארבע שעות, לא כולל הזמן שנדרש להעביר אותו ממקום אחסונו לאתר השיגור. בסוף שנות השבעים הצליח הצבא הסורי לקצר את זמן ההכנה טרם השיגור לשעתיים וחצי,²² עדיין זמן רב מדי, ואשר לא סביר שבערב הסעודית היו עומדים בו. החיסרון השני הוא שהטיל אינו מדויק מספיק לו סבירות שגיאה מעגלית של 1,500–2,000 מטר.

ובכל זאת, אין לפטור את עסקת הטילים בין סין לערב הסעודית כחסרת ערך משום שהיא שירתה מטרה והיו לה השלכות מעניינות, דו-צדדיות הרבה יותר מאזוריות, ופוליטיות הרבה יותר מצבאיות. ראשית, חשוב לציין כי חרף חסרונותיה ה-DF-3 הוא בעל הטווח הארוך ביותר מבין כל הטילים המזרח תיכוניים, כמעט שלושה מהטווח של הטיל המתקדם ביותר באותו זמן (טיל 'יריחו 3' הישראלי) בעל טווח הרבה יותר גדול, אבל הפך מבצעי רק ב-2005). הטיל, כשבטיסו בעת הסעודית, מכסה לא רק את המזרח התיכון כולו אלא גם את הפריפריה שלו, ובכל זה סומליה, אתיופיה, סודן, טורקיה, איראן, אפגניסטן, וכן חלקים מפקיסטן והודו ואפילו את חלקה הדרומי של ברית המועצות לשעבר. כמו כן, חרף סבירות השגיאה המעגלית שלו, ראש החץ המאוד נפיץ המשופר שלו, המוערך ב-1,600 ק"ג הכבד נפץ, כבד הרבה יותר מראשי החץ של טילי קרקע-קרקע מזרח תיכוניים אחרים ויכול לפיכך להיות קטלני והרסני יותר. לבסוף, חרף היותו פגיע על פני הקרקע מרגע שיגורו זמן השיוט שלו קצר מכדי לספק התרעה מספקת, לא כל שכן לייחוס ואם יחומש בראש חץ גרעיני יהיה הטיל יעיל ומפחיד הרבה יותר.

בשל חסרונותיו של ה-DF-3, נשאלת השאלה מדוע בכלל החליטה ערב הסעודית לרכשו. סיבה אפשרית אחת היא הרתעה. ריאד הייתה זקוקה ל-DF-3

21 הדיון שלהלן מבוסס בעיקרו על: Yizhak Shichor, *East Wind over Arabia: Origins and Implications of the Sino-Saudi Missile Deal* (China Research Monograph, no. 35) (Berkeley: Institute of East Asian Studies and Center for Chinese Studies, University of California, 1989); ראו גם: Kaohsiung, Taiwan: Sun Yat-sen Center for Policy Studies, National Sun Yat-sen University, 1991), (SCPS Papers, no. 5); Bernard Reich and Alexander Huang, *China's Arms Sales to the Middle East: The Case of Saudi Arabia* (research report, no. 3) (London: Institute of Jewish Affairs, 1989); W. Seth Carus, 'Missiles in the Middle East: A New Threat to Stability', *Policy Focus* (Research memorandum, no. 6) (The Washington Institute for Near East Policy, June 1988); P. Lewis Young, 'Saudi Arabia's Missile Acquisition: A New Stage in the Gulf Conflict', *Asian Defence Journal*, no. 7 (July 1988): 30–38

22 Lewis and Hua, 'China's Ballistic Missile Programs', pp. 22–23

מדי להרתיע אויבים אמתיים או מדומיינים, בעיקר את ישראל, מפלישה לשטח הסעודי או מפגיעה בו פעולת תגמול במקרה שההרתעה לא תפעל. במידה במרכז התנושייה והצבא של האויב ולהסב לו נזק בערב הסעודית רצתה את הטילים, למעשה כל טיל יותר מאשר לשימוש ממש. מאחר שושינגטון סיר פנתה לבייג'ינג, המקור החלופי הזמין היחיד באותה עת בראייה לאחור אפשר לשלול את שתי הסיבות היוזמות הפכו הטילים למבצעים לפחות כמה מן הצדדים באוגוסט 1990, הטילים הבליסטיים שרכשו את עיראק כשזו פלשה לכווית, התעלמה מן הגבולות ומכוחים אורחיים סעודיים. יתר על כן, ערב הסעוד ה-DF-3 לצורך פעולת תגמול או לכל מטרה אחרת. עסקת ה-DF-3 תשבש את מאזן הכוחות האזורי תחליש את מעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון הסעודית ועם ישראל ותגביר את המתחיות, הופכת הטילים של סין לערב הסעודית ולמדינות מזרח תיכוניות במשוואת הביטחון המזרח תיכונית.

עם זאת, היה זה תרגיל דו-צדדי פוליטי מבריק, הניסוק של פרק זה, ראוי לציין שאחרי כמה שנים בייג'ינג לזכות בהכרה סעודית, בעשותה שימוש דיפלומטיים. היא הצליחה לבסוף להשיג את מטרה שהיה בדרך, ואולי גם צפוי, שעסקה בקנה מידה כזה תתקד לריאד כל בררה אלא להיענות ללחץ הסיני לטלאים. למעשה, בסוף יולי 1990, רק יומיים לפני סיומת משנתיים מאז שניתן פומבי לעסקת ה-DF-3 ובהקד את יחסיה הדיפלומטיים עם הרפובליקה של סין. הישג של המדיניות הסינית בהצגת נוכחות דיפלומטית וטכנית, מלבד בישראל. מנקודת מבטה כן ריאד לבייג'ינג הייתה אמנם השפעה פוטנציאלית נמוכה התיכון, אבל בה בעת נודעה לו השפעה חיונית המשא ומתן בין סין לבין ישראל אשר הסתיימה כן שתי המדינות בסוף ינואר 1992. מהלך כזה במהותו לפני כינונם של יחסים דיפלומטיים בין סין

בדי להרתיע אויבים אמתיים או מדומיינים, בעיקר את איראן ועיראק, אבל גם את ישראל, מפלישה לשטח הסעודי או מפגיעה בו. סיבה אפשרית נוספת היא פעולת תגמול במקרה שההרתעה לא תפעל. במידת הצורך, ריאה תוכל להכות במרכזי התעשייה והצבא של האויב ולהסב לו נזק כבד. לבסוף, יש אפשרות שערב הסעודית רצתה את הטילים, למעשה כל טיל, כסמל של עליונות אזורית ויתר מאשר לשימוש ממש. מאחר שושינגטון סירבה להיענות לבקשתה, היא פנתה לבייג'ינג, המקור החלופי הזמין היחיד באותה תקופה.

בראייה לאחור אפשר לשלול את שתי הסיבות הראשונות. אף שעל פי הדיווחים הפכו הטילים למבצעים לפחות כמה שבועות לפני פרוץ מלחמת המפרץ באוגוסט 1990, הטילים הבליסטיים שרכשה ערב הסעודית לא הרתיעו את עיראק כשזו פלשה לכווית, התעלמה מן הגבול הסעודי ותקפה מתקני צבא ומרכזים אזרחיים סעודיים. יתר על כן, ערב הסעודית לא עשתה שימוש בטילי ה-DF-3 לצורך פעולת תגמול או לכל מטרה אחרת. כמו כן, כל האזהרות על כך שעסקת ה-DF-3 תשבש את מאזן הכוחות האזורי, תעורר מרוץ חימוש חדש, תחליש את מעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון, ובמיוחד את יחסיה עם ערב הסעודית ועם ישראל ותגביר את המתרחקות, הופרכו עד כה. במובן זה, מכירות הטילים של סין לערב הסעודית ולמדינות מזרח תיכוניות נוספות היו גורם חסר חשיבות במשוואת הביטחון המזרח תיכונית.

עם זאת, היה זה תרגיל דו-צדדי פוליטי מבריק. אף שהיבט זה חורג מתחום העיסוק של פרק זה, ראוי לציין שאחרי כמה שנים של ניסיונות כושלים מצד בייג'ינג לזכות בהכרה סעודית, בעשותה שימוש בכלים כלכליים, דתיים ודיפלומטיים, היא הצליחה לבסוף להשיג את מטרתה באמצעות עסקת הטילים. היה ברור, ואולי גם צפוי, שעסקה בקנה מידה כזה ובעלת השלכות כאלה לא תותיר לריאה כל בררה אלא להיענות ללחץ הסיני לכונן עמה יחסים דיפלומטיים מלאים. למעשה, בסוף יולי 1990, רק יומיים לפני שעיראק פלשה לכווית וקצת פחות משנתיים מאז שניתן פומבי לעסקת ה-DF-3, ערב הסעודית הכירה בסין וגיתקה את יחסיה הדיפלומטיים עם הרפובליקה של סין (טייוואן). צעד מזהיר זה סימל הישג של המדיניות הסינית בהצגת נוכחות דיפלומטית רשמית בכל הבריות המזרח תיכוניות, מלבד בישראל. מנקודת מבטה של ישראל, לכינון היחסים בין ריאה לבייג'ינג הייתה אמנם השפעה פוטנציאלית שלילית על מאזן הכוחות במזרח התיכון, אבל בה בעת נודעה לו השפעה חיובית בכך שהוא אפשר להאיץ את המשא ומתן בין סין לבין ישראל אשר הסתיים בכינון יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות בסוף ינואר 1992. מהלך כזה בשום פנים ואופן לא היה יכול להתרחש לפני כינונם של יחסים דיפלומטיים בין סין לבין ערב הסעודית.

לסיכום, למעט טילי ה-DF-3 סין אמנם לא סיפקה טילי קרקע-קרקע לטוב ארוך למזרח התיכון, ואולם היו דיווחים תדירים על כך שהיא סיפקה לאיראן, וייתכן שגם לעיראק ולסוריה, טכנולוגיות טילים, ובמיוחד מערכות ניווט, שיכלו לטפס את הדיוק של טילי ה'סקאד' המיושנים שסופקו בעיקר על ידי צפון קוריאה. למעשה מקורות מסוכנות הביון המרכזית של ארצות הברית (CIA) טענו שבראשית שנת 1996 קיבלה דמשק משלוח ראשון של טילי M-11 שסופקו על ידי סין.²³ משלוחים אלו (שלגביהם אין אימות), שנשלחו על פי הסברה למרכז המחקר והליטות המדעיים של סוריה (העוסק בטילים בליסטיים, בנשק להשמדה המונית ובפרויקטים לכלי נשק קונבנציונליים מתקדמים), יכולים לשבש את משימת הביטחון של ישראל. בעוד שסוכנות המודיעין המרכזית ורשויות אמריקאיות נוספות מצביעות על סין ועל רוסיה כספקיות העיקריות של טכנולוגיות טילים למזרח התיכון, בעיקר לאיראן ולסוריה, קיים פער עצום בין הנוכחות המטרידה של סין לבין זו של רוסיה במרחב הזה. האחרונה דומיננטית הרבה יותר במסגרת של איכות וכמות.

כלי נשק לא-קונבנציונליים

חוגים מערביים, בעיקר אמריקנים, שהביעו דאגה בעיקר נוכח הפצת נשק גרעיני, מתחו ביקורת על סין מאמצע שנות השמונים בשל מדיניות מבחני הנשק שלה. אכן, בייג'ינג הייתה מעורבת החל מהעת הזו בסוג מסוים של שימוש פעולה גרעיני עם שלוש או ארבע מדינות מזרח תיכוניות. מוקדם יותר בשנת 1970, בייג'ינג דחתה, ככל הנראה, את בקשתו של המנהיג הלובי מועמר קאדי לסיפק לו נשק גרעיני. כיום, הסינים עדיין מתעקשים שהם מעולם לא סיפקו נשק גרעיני כלשהו או טכנולוגיה צבאית גרעינית כלשהי לשום מדינה במזרח התיכון. אך הצהרות אלו נכונות ככל הנראה רק במובן הצר. נכון לעכשיו קיימות עדויות אמ כי לא רבות, לכך שיתכן כי סין סיפקה טכנולוגיה גרעינית 'מהתחום האסטרטגי' שיתכן שהיה לה שימוש כפול, הן אזרחי הן צבאי. זהו אופיים של המעשים הגרעיניים של סין עם המזרח התיכון.

דוגמה אחת לכך היא איראן, שניסיונה המוקדם לרכוש שני כורים גרעיניים לצורכי מחקר בהספק של 20 מגה-ואט מסין סוכל כתוצאה מלחץ אמריקני בשנת 1992. כמו כן נודע כי, חרף התנגדות חוזרת ונשנית של ישראל בידי התכונה לספק לאיראן מתקן להמרת אורניום לגז, רכיב חיוני בתהליך העשייה

אורניום UF6 (Uranium hexafluoride 6). לא ברור אם הן ש עדויות נסיבתיות לקיומו באספהאן. בכל זאת, סין מכחישה שגרם לדאגה מסוימת במערב. הסתבר שהציקלוטו הראשית שנות התשעים, ושנטען כי הוא מתקדם כביכול עיראק, היה למעשה לא יותר מאשר דגם שולחני.²⁴ ביולי אותן שמושך, סין הסכימה לבסוף לספק לאיראן שני כורים 300 מגה-ואט, וסיוע בגילוי מינרלים ובייצור מוטות הדל כאתר הנשיא יאנג שאנג-קון (שכיהן אז גם כסגן יו"ר בכיר המרכזית של המפלגה הקומוניסטית של סין) ביקר בטון הפעם הראשונה בפומבי, שהיא סיפקה לאיראן טכנולוגיה צבאית, מדעיות, מחקריות והכשרה.²⁵

דיווחים לא מאומתים שנפוצו חדשות לבקרים, המציגים סמים צבאיים אפשריים לשיתוף הפעולה הגרעיני בין בעקבות ובעקשנות לא רק על ידי שתי המדינות אלא גם הבין לאומית לאנרגיה אטומית, שהביקורות השנתיות שיוצגו כלשהו לפיתוח נשק גרעיני בסיוע סיני. אף על פי להפעיל לחץ עקבי ועיקש על סין לסגת מהסכם הכור, טרם לחץ זה השתלם, כביכול, כשפקידים אמריקנים איש איש התכוונו לבטל את העסקה. זמן קצר אחר כך הכחיש הדיווח, בטענה שהעסקה רק הושעתה בשל בעיות 'טכנולוגיות' לא נשמע על אודות העסקה עד כה, נראה כי 'בעיור אלג'יריה היא דוגמה מוקדמת יותר. בשנת 1986 לטחק גרעיני בתכנון סיני בעין קוסרה, 250 ק"מ דרום הכריזה באופן רשמי על קיומו באפריל 1991, בעקבות דיווח זה טרם קטן למחקר גרעיני בעל הספק של 15 מגה-ואט ממעט אורניום מועשר. אבל העיתון 'סאנדיי טיימס' הוא מתקן צבאי, שלפי גודל ארובות הקירור שלו מורכב

ation of Nonconventional Weapons in the Middle East and Zeev Eytan, eds., *The Middle East Military Studies*, 1994, pp. 221-222. Aviv: The Jaffe Center for Strategic Studies. 1996) na's Cautious Middle East', *Survival* 38, no. 3 (Autumn 1996) 106-109

אורניום UF_6 (Uranium hexafluoride 6). לא ברור אם המתקן אכן הוקם, אם כי יש עדויות נסיבתיות לקיומו באספהאן. בכל זאת, סין מכרה לאיראן ציוד מחקר גרעיני שגרם לדאגה מסוימת במערב. הסתבר שהציקלוטרון שסין מכרה לאיראן בראשית שנות התשעים, ושנטען כי הוא מתקדם כביכול כמו הקלוטרון של עיראק, וזיה למעשה לא יותר מאשר דגם שולחני.²⁴ ביולי 1993, בעקבות משא ומתן ממושך, סין הסכימה לבסוף לספק לאיראן שני כורים גרעיניים בהספק של 300 מגה-ואט, וסיוע בגילוי מינרלים ובייצור מוטות הדלק עבור כור גרעיני זה. כאשר הנשיא יאנג שאנג-קון (שכיהן אז גם כסגן יו"ר בכיר של הוועדה הצבאית המרכזית של המפלגה הקומוניסטית של סין) ביקר בטהרן, בייג'ינג הודתה, זו הפעם הראשונה בפומבי, שהיא סיפקה לאיראן טכנולוגיה גרעינית למטרות רפואיות, מדעיות, מחקריות והכשרה.²⁵

דיווחים לא מאומתים שנפוצו חדשות לבקרים, המציינים כי קיימים כביכול מטרים צבאיים אפשריים לשיתוף הפעולה הגרעיני בין סין לאיראן, הוכחו בעקביות ובעקשנות לא רק על ידי שתי המדינות אלא גם על ידי פקידי הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית, שהביקורות השנתיות שלהם לא הצליחו לחשוף סימן כלשהו לפיתוח נשק גרעיני בסיוע סיני. אף על פי כן, ושינגטון המשיכה להפעיל לחץ עקבי ועיקש על סין לסגת מהסכם הכורים הגרעיניים שלה עם טהרן. לחץ זה השתלם, כביכול, כשפקידים אמריקנים אישרו בסוף ספטמבר 1995 שסין התכוונה לבטל את העסקה. זמן קצר אחר כך הכחישו איראן וסין בתוקף את הדיווח, בטענה שהעסקה רק הושעתה בשל בעיות 'טכניות' ו'פיננסיות'. מאחר שדבר לא נשמע על אודות העסקה עד כה, נראה כי 'בעיות' אלו לא נפתרו עדיין. אלג'יריה היא דוגמה מוקדמת יותר. בשנת 1986 החלה הקמתו של כור למחקר גרעיני בתכנון סיני בעין קוסרה, 250 ק"מ דרומית לאלג'יר. אלג'יריה הכריזה באופן רשמי על קיומו באפריל 1991, בעקבות דיווחים בתקשורת. נטען כי זהו כור קטן למחקר גרעיני בעל הספק של 15 מגה-ואט, המקבל אספקת כוח ממעט אורניום מועשר. אבל העיתון 'סאנדי טיימס' טען שסביר כי הכור הוא מתקן צבאי, שלפי גודל ארובות הקירור שלו מורכב מכור גדול הרבה יותר,

²⁴ Yiftah Shapir, 'Proliferation of Nonconventional Weapons in the Middle East', in Shlomo Gazit and Zeev Eytan, eds., *The Middle East Military Balance 1993-1994* (Tel Aviv: The Jaffe Center for Strategic Studies, 1994), pp. 223-224

²⁵ Jonathan Reynhold, 'China's Cautious: לדיון על הקשרים הצבאיים בין סין לאיראן ראו: New Pragmatism in the Middle East', *Survival* 38, no. 3 (Autumn 1996): 106-109

בעל הספק של 40 מגה-ואט, המסוגל להפריד עד שמונה ק"ג פלוטוניום בשנה בשיעור ייצור כזה, אלג'יריה הייתה יכולה להיות בעלת חומר בקיע שדי בו ליצור פצצה בשנת 1998. אלג'יריה הכחישה את ההאשמות הללו והדגישה את האופי האזרחי של הכור, שנועד למחקר לצורכי שלום בלבד. יתרה מכך, אף שבזמן ההאשמות אלג'יריה לא חתמה על האמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני, היא הציעה להגן את הכור לפיקוח סדיר של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית. הסכם פיקוח רשמי נחתם בינואר 1992. מאחר שמעט מאוד נאמר או נשמע בנוגע לנורה, אפשר להניח שבאמת נעשה בו שימוש למחקר לצורכי שלום.²⁶

סוריה היא דוגמה נוספת. בנובמבר 1991 הסכימה סין למכור לה כור סוריה גרעיני בעל הספק של 30 קילוואט. אף שהעסקה הייתה בהיקף קטן מאוד היא עוררה דאגה בישראל ובארצות הברית, ואלה השמיעו את הסתייגויותיהן. ממקום, המכירה לא נעשתה ישירות בין סין לסוריה, אלא דרך הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית. אף שבתחילה, בדצמבר 1991, דחתה סוכנות האנרגיה העסקה מאחר שסוריה, החתומה על האמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני טענה, לא חתמה על הסכם בטיחות רשמי עמה, היא אושרה במרץ 1992 והתנגדותה של וושינגטון הוסרה. ברם, נסיבות העסקה הזאת, שהבטיחה לסוריה לא יותר מאשר יכולת גרעינית בסיסית, נותרו מעורפלות. ככל הידוע, סין לא הייתה מעורבת בהקמת הכור בסוריה אשר הופצץ ונהרס על ידי ישראל בספטמבר 2007.

לקוחות מזרח תיכוניים פוטנציאליים נוספים כוללים את מצרים, שנתנה עם סין על רכישת תחנת כוח גרעינית בעלת הספק של 300 מגה-ואט שתיבנה ליד אלכסנדריה.²⁷ דיפלומט סעודי שערך לארצות הברית בבאי 1994 טען שבייג'ינג הייתה מוכנה כבר בינואר 1989 למכור לסעודים כור גרעיני לצורכי מחקר.²⁸ אין כל עדות לכך שהעסקה נחתמה, לא כל שכן שנראה שהפעול, אבל סביר מאוד להניח שהמוטיבציה לביצועה הייתה בעיקר הגנה הגדל והולך של איראן ועיראק ולא היכולת הגרעינית של ישראל. גם לדיווח מתחילת 2014 שסין סיפקה לערב הסעודית 'באישור ה-CIA' טילים מתקדמים לטווח בינוני מדגם DF-21 המונעים בדלק מוצק, אין שום ביטוס.²⁹ דיווחים לא מאומתים הצביעו על כך שסין הציעה לתרום לפיתוח הגרעיני של עיראק.

26 שם, עמ' 235-236.

27 שם, עמ' 228, 231.

28 *New York Times*, August 7, 1994

29 *China Secretly Sold Saudi Arabia DF-21 Missiles with CIA Approval*, *The Diplomat*, January 31, 2014

תגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נכ

עלה, לדוגמה, שבשנים 1984-1986 היא סייעה לבנות למתקן כוח גרעיני (אזרחי) שייבנה באמצעות מעולה זה והקשרים הצבאיים בין סין לעיראק בכלל שהוטל על עיראק בתגובה לפלישתה לכוויית. ברם, מחקר חודשים ספורים לאחר הפלישה העיראקית לכף הדברים, הסינים שלחו לעיראק, על פי החשד הישיר, חומר כימי שאפשר לעשות בו שימוש ביי גרעיניים.³⁰

הרגישות המערבית, ובעיקר האמריקנית, לכלי נשק אטומי 1993 כשוושינגטון הזהירה את בייג'ינג להחזיק על פי מקורות מודיעיניים אמריקניים נשאה על סין thionyl chloride ו-thiodiglycol בדרך לאיראן. שני הכימיקלים נחשבו אז כעצבים וגז חרדל קטלניים - וייצו וסלוחם נאסרו באמנה בין-לאומית שנוצרה לשם כך לא צוינה. החלו ספינות מלחמה ומטוסים אמריקניים סין שווינגטון הפעילה לחץ על המדינות באזור לסייע לה בכל צורה אחרת. הספינה הפליגה במשך הפוסט עד שבסופו של דבר נכנעה בייג'ינג ואפשרו הבדיקה ערכה קבוצה משולבת של פקידים סינים, נשאה בה אף אחד מהכימיקלים שצוינו לעיל שוחררה למרות זאת, דיווחי סוכנות הביון המרכזית של שווינגטון נשק סיניות עושות שימוש בהונג קונג, סינית ישירה, אם כי ככל הנראה בלתי יעילה, על נשק גרעיני בלי נשק כימיים.³¹ בעוד שבאוקטובר 1997 הבדיקה שהיא תפסיק לסייע לתכנית הגרעין של איראן עשה על אספקת 'מאות טונות' של כימיקלים למדינה באספהאן, שם היא יכלה להשתמש בהם לצורך בנפיקת מחאה אמריקנית חריפה שהעסקה סוכלה. דיווחים מודיעיניים חלק מהנפיקות והקשיים הכרוכים בממשל התינו (ולמקומות אחרים), בתפקידם במאון הצבאי לאומיות.

Gill, *Chinese Arms Transfers*, pp. 112-113
Daily Telegraph, September 15, 1997

עולה, לדוגמה, שבשנים 1984-1986 היא סייעה לבגדאד לנהל מחקר היתכנות בנוגע למתקן כוח גרעיני (אזרחי) שייבנה באמצעות סיוע וידע סיניים. שיתוף פעולה זה והקשרים הצבאיים בין סין לעיראק בכלל הושעו בעקבות האמברגו שהוטל על עיראק בתגובה לפלישה לכוויית. ברם, היקף שיתוף הפעולה הזה נחשף חודשים ספורים לאחר הפלישה העיראקית לכוויית, כאשר 'התגלה' שבין שאר הדברים, הסינים שלחו לעיראק, על פי החשד, שבעה טונות של ליתיום היברידי, חומר כימי שאפשר לעשות בו שימוש בייצור דלק טילים וכלי נשק גרעיניים.³⁰

הרגישות המערבית, ובעיקר האמריקנית, לכלי נשק כימיים נחשפה ביולי-אוגוסט 1993 כשוושינגטון הזהירה את בייג'ינג להחזיר את 'יין הא', ספינה סינית שעל פי מקורות מודיעיניים אמריקניים נשאה על סיפונה לפחות 24 מכלים של thiodiglycol ו-thionyl chloride בדרך לאיראן. שני הכימיקלים הללו יכולים לשמש להכנת גז עצבים וגז חרדל קטלניים - וייצורם, צבירתם, השימוש בהם ומשלוחם נאסרו באמנה בין-לאומית שנוצרה לשם כך בשנת 1995. מאחר שסין לא צייתה, החלו ספינות מלחמה ומטוסים אמריקניים להיצמד כצל אל הספינה בזמן שוושינגטון הפעילה לחץ על המדינות באזור שלא לאפשר לה לעגון או לסייע לה בכל צורה אחרת. הספינה הפליגה במשך כמה ימים לאורך המפרץ הפרסי, עד שבסופו של דבר נכנעה בייג'ינג ואפשרה בדיקה של מטענה. את הנדיקה ערכה קבוצה משולבת של פקידים סינים, אמריקנים וסעודים. משלא נמצא בה אף אחד מהכימיקלים שצוינו לעיל שוחררה הספינה להמשיך ליעדה. למרות זאת, דיווחי סוכנות הביון המרכזית של ארצות הברית חזרו על כך ש'צבניות נשק סיניות עושות שימוש בהונג קונג, שכבר נמצאה תחת שליטה סינית ישירה, אם כי ככל הנראה בלתי יעילה, על מנת לספק לאיראן חומרים לייצור כלי נשק כימיים.³¹ בעוד שבאוקטובר 1997 הבטיחה בייג'ינג לארצות הברית שהיא תפסיק לסייע לתכנית הגרעין של איראן, היא המשיכה לשאת ולתת עמה על אספקת 'מאות טונות' של כימיקלים למרכז המחקר הגרעיני הצבאי שלה באספהאן, שם היא יכלה להשתמש בהם לצורך העשרת אורניום. היה זה רק בעקבות מחאה אמריקנית חריפה שהעסקה סוכלה. הדיווחים הללו ותקרית היין הא' מדגימים חלק מהבעיות והקשיים הכרוכים במשלוחי הנשק של סין למזרח אסיה (ולמקומות אחרים), בתפקידם במאזן הצבאי האזורי ובהשלכותיהם הבין-לאומיות.

Gill, *Chinese Arms Transfers*, pp. 112-113 30
Daily Telegraph, September 15, 1997 31

סיכום

שתי השאלות שנשאלו בראשית פרק זה דורשות מענה. האם סין הפכה להיות גורם חשוב, או אפילו מעבר לכך, גורם מסוכן, במשוואת הביטחון המזרח תיכונית? במבט לאחור, אפילו משקיפים אמריקנים מודים ש'ההשפעות מערערות היציבות של מכירות הנשק הסיניות למזרח התיכון הוגזמו גם על ידי הקונגרס [האמריקני] וגם על ידי התקשורת', והוסיפו ש'בניגוד לתפיסה הפופולרית, סין אינה מבקשת ליצור חוסר יציבות במזרח התיכון'.³² למעשה, הנתונים והניתוח שהובאו לעיל מראים שחרף העלייה הפתאומית במהירות במשלוחי הנשק הסיניים למזרח התיכון במהלך שנות השמונים, שנמוגו בהדרגה מראשית שנות התשעים, עד כה הייתה סין גורם פוטנציאלי יותר מאשר גורם ממשי, ולא כל שכן משמעותי, במשוואת הביטחון המזרח תיכונית בכל קנה מידה. הדבר משתקף בעובדות האלה: כמות ואיכות יצוא הנשק שלה; מספר ומגוון לקוחותיה; השימוש הממשי בכלי נשק סיניים בשדה הקרב; משך ואופי הנוכחות הצבאית של סין במזרח התיכון.

על פי כל הקריטריונים הללו, ברית המועצות לשעבר ובעלות בריתה המזרח אירופיות, ואפילו יותר מכך, ארצות הברית ובעלות בריתה המערב אירופיות, תמיד היו, ועדיין הן, הגורם המוביל במשוואת הביטחון המזרח תיכונית. והתורמות העיקריות, בעקיפין, לשפיכות דמים, לאלימות ולחוסר יציבות אזורית. הכמויות הגדולות של כלי נשק באיכות גבוהה שייצרו הסובייטים וארצות המערב, הן ששימשו בכל המלחמות המזרח תיכוניות ובמעשי האיבה המתמשכים מסוף שנות הארבעים, הרבה לפני, ואפילו אחרי, שסין השיגה דריסת רגל באזור. במהלך כל אותן שנים לא היה ולו אחד בעולם שהיה יכול להפעיל לחץ, או הפעיל לחץ, ואכף סנקציות על ספקיות כלי הנשק הללו, או אפילו מתח עליהן ביקורת. אכן, העולם השתנה. הספקיות המסורתיות, אשר התמידו ואף הגדילו את מכירות כלי הנשק הקונבנציונלי שלהן, שבהם נעשה שימוש עקבי בשדות המערכה המזרח תיכוניים הנצחיים, רדפו את סין, אשר ניסתה באופן צנוע למדי להצטרף לחגיגה, וגם איימו עליה. הבעיה העיקרית שהשפיעה על יחסי סין עם שאר העולם בעיקר עם המערב, היא שהם אינם מתואמים. הבעיה לא הייתה קיימת כל עוד פעלה סין כמשקיפה ולא רצתה למלא תפקיד פעיל ביחסים הבין-לאומיים. כוונת החלה גישה זו להשתנות, בראשית שנות השמונים, ובייג'ינג הגדילה את מעורבותה

³² Alexander T. Lennon, 'Trading Guns, Not Butter: Chinese Arms Exports', *China Business Review* 21, no. 2 (March–April 1994): 47–49

וגורם הסיני במע

הבין לאומית, היא הי
שסין עדיין אינה מעוני
המסורתיות, היא הלכו
החמישינו עד שנות הש
בשעה שושינגטון

את מאזן הכוחות המזר
זה או מחוצה לו, לא ה
הייתה יוצאת מהכלל ב
רעיונות מסין לאיראן.

בסין באוקטובר 1993, ה
קונבנציונלי לאיראן. במו
הביעו לעתים קרובות אר
את סין ואת צפון קוריאן
כאשר שר החוץ פרס ביי

סין לא תמנור טילי ים-י
גיאנג דוה-מין באוקטובר
ראש הממשלה רבין בניו

של איראן במזרח התיכון
רעיוניים, גיאנג צ'יין שענו
ומי, וחזר שוב על תנאייה

צבאית, שהוא יהיה תחת נ
אז יכול לומר וביטחון וב
ניכונה של ישראל'. לאח
הא רגע יותר.³³ הבטחות

הפסקת ביניים בבייג'ינג בד
1996. כששר החוץ, צ'יאן צ'
1997. הוא חזר שוב על החל
צבאי שאפשר לעשות בו שי
אף שבישראל יש נטייה

נמה נכדים צבאיים, מודיעי
אדריסטים ויפנים) הביעו את
מונע לפיתוח הצבאי של איר

³³ מוסס על פרסומים בתקשורת

הבין לאומית, היא הייתה חייבת לדרוך על הבהונות של מדינות אחרות. בעוד שסין עדיין אינה מעוניינת להשיג נוכחות צבאית במזרח התיכון בסגנון המעצמות המסורתיות, היא הלכה, במידה מסוימת, בעקבות מדיניותן המסורתית משנות החמישים עד שנות השבעים של אספקת נשק, אך ממניעים שונים.

בשעה שווינגטון מתחה לעתים קרובות ביקורת על כך שבייג'ינג משבשת את מאזן הכוחות המזרח תיכוני, אף אחת מהמדינות הנוגעות בדבר בתוך אזור זה או מחוצה לו, לא השמיעה האשמות דומות, לפחות לא בפומבי. ישראל לא הייתה יוצאת מהכלל בעניין זה, ולא הבליטה את אספקת הטילים וטכנולוגיות גרעיניות מסין לאיראן. ראש ממשלת ישראל המנוח יצחק רבין, במהלך ביקורו בסין באוקטובר 1993, דחק במנהיגיה להפסיק לספק טילי קרקע-קרקע ונשק לא קונבנציונלי לאיראן. במהלך שנות התשעים, בכירים ישראלים צבאיים ואזרחיים הביעו לעתים קרובות את דאגתם בנוגע לפיתוח הגרעיני הצבאי של איראן, וציינו את סין ואת צפון קוראה כספקיות העיקריות של טכנולוגיה צבאית מתקדמת. כאשר שר החוץ פרס ביקר בסין במאי 1995, שר החוץ צ'יאן צ'י-צ'ן הבטיח לו שסין לא תמכור טילי ים-ים לאיראן ולמדינות ערביות. הבטחות דומות נתן הנשיא ג'יאנג זדה-מין באוקטובר 1995, כשהוא (וראש הממשלה לי פנג) נפגשו שוב עם ראש הממשלה רבין בניו יורק. בתגובה לסקירה של רבין על תפקידה השלילי של איראן במזרח התיכון ועל ניסיונותיה להשיג טילים ארוכי טווח וכלי נשק גרעיניים, ג'יאנג ציין שעסקת המתקן הגרעיני בין סין לאיראן הוקפאה 'באופן זמני', וחזר שוב על תנאיה של סין שייעשה שימוש במתקן אך ורק למטרות לא צבאיות, שהוא יהיה תחת פיקוח בין-לאומי, וש'דע גרעיני לא יועבר לצד שלישי. 'אני יכול לומר בביטחון ובאחריות מלאים שאם המתקן ייבנה, הוא לא יסכן את ביטחונה של ישראל'. לאחר הפגישה אמר רבין שבכל הנוגע ליחסי סין-איראן הוא רגוע יותר.³³ הבטחות דומות ניתנו לראש הממשלה בנימין נתניהו כשעשה הפסקת ביניים בבייג'ינג בדרכו לטוקיו באוגוסט 1997, ושוב כשביקר בסין במאי 1998. כששר החוץ, צ'יאן צ'י-צ'ן, נפגש עם שר החוץ דוד לוי בירושלים בדצמבר 1997, הוא חזר שוב על החלטת ממשלתו שלא לספק לאיראן טכנולוגיה או ציוד צבאי שאפשר לעשות בו שימוש לפיתוח כלי נשק גרעיניים או לא קונבנציונליים. אף שבישראל יש נטייה לדמוניזציה של איראן (בעקבותיה של ווינגטון), כמה בכירים צבאיים, מודיעיניים ואזרחיים ואנשי אקדמיה (שלא לציין מנהיגים אירופיים ויפנים) הביעו את הסתייגותם ממדיניות זו. הם טוענים שההתהוות בנוגע לפיתוח הצבאי של איראן ויותר מזה, הגרעיני, מוגזמות מסיבות פוליטיות,

³³ מבוסס על פרסומים בתקשורת הישראלית, 24 באוקטובר 1995.

ולא זו בלבד, אלא שפיתוחים אלו מכוונים בראש ובראשונה נגד עיראק, ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ, ובעקיפין נגד ארצות הברית, יותר מאשר נגד ישראל. על פי פרשנותם, איראן זקוקה לכלי נשק גרעיניים לא בהכרח לשימוש ממשי, אלא באופן מהותי למטרות הרתעה, לתקן את המאזן הגרעיני המזרח תיכוני, וגם לזכות בכבוד אזורי ובין-לאומי. אם מסתכלים מנקודת מבט זו, קשריה הצבאיים של בייג'ינג עם איראן (ועם מדינות מזרח תיכוניות נוספות) יכולים להיות בעלי משקל, אך לא מסוכנים במיוחד, בוודאי לא יותר מאשר משלוחי כלי הנשק הקונבנציונליים על ידי הספקיות המסורתיות.

ובכל זאת, השאלה השנייה היא מה אפשר לעשות בנוגע לכך? בשעה שהמתקפה המערבית נגד משלוחי הנשק של סין עשויה לשקף דאגה אמיתית בנוגע לסיבות האלימות, ושאיפה אמיתית לפירוק הנשק ולקידום השלום, היא חושפת גם תחושת עליונות, אם לא גזענות, כנגד התפרצותה של סין אל תחומים שנשמרו עד כה עבור 'לבנים בלבד'. מתקפה זו מסגירה ניסיון גולמי לגנון על האינטרסים הכלכליים של התעשיות הביטחוניות המערביות, ומשקפת גם חוסר רגישות לגדולתה של סין בעבר ולמאמציה לשחזר את תהילתה בעתיד. האשמות חדשות לבקרים, המבוססות לעתים קרובות על מידע לא מאומת, איומים מפעם לפעם בסנקציות, הטרדות שמדינות אחרות לא יסבלו לעולם – הם לבטח לא הדרך לשכנע את הסינים לרסן את מכירות הנשק שלהם למזרח התיכון או למקומות אחרים. להפך, ככל שהיא תרגיש נרדפת, בייג'ינג עלולה לחפש דרכים שבאמצעותן תוכל להעלים עין ממחויבויותיה לציית לתקנות הפיקוח על יצוא ציוד וטכנולוגיות של טילים, וכן לאמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני ולהסכמים בין-לאומיים נוספים, שככל הנראה נאלצה לחתום עליהם מלכתחילה. יתרה מזאת, הממסד התעשייתי הצבאי של סין נרחב ומורכב כל כך, מבוזר וחזק, שהוא היה יכול לקדם את האינטרסים של משלוחי הנשק שלו, ואף עשה זאת, לעתים ללא ידיעת המרכז, שהפיקוח שלו נחלש. במובן זה, יש להתייחס בעירבון מוגבל לרבות מההבטחות שנתנו מנהיגיה של סין, במיוחד מצד אלו שאינם קשורים לצבא, להפסיק או להגביל את מכירות הנשק למזרח התיכון.³⁴

לסיכום, ככל שכלכלת סין מתפתחת יותר כך פוחת הצורך (הכלכלי) שלה במכירות נשק. אם בשנות השמונים ערכן השנתי הממוצע של מכירות הנשק הסיני למזרח התיכון היה קרוב למיליארד דולר, הרי שבשנות התשעים הוא ירד

הגורם הסיני במשוואת הביטחון

לממוצע שנתי של כ-160 מיליארד דולר יותר מ-100 מיליארד דולר. גם זהו מסך 8.5% בשנות השמונים לכך מכירות הנשק של סין (וגם של שורשי הסכסוכים במזרח התיכון יודע שובעה לכלי נשק. כל נשק למדי של ביקוש זה, יהיה בלתי יהיה בבחינת שימוש מופרז ומ האורך ויגביר את המתחזות ומשותפרת באופן דרמטי.

34 דיון מפורט יותר ראו: Kart W. Eikenberry, *Explaining and Influencing Chinese Arms Transfer* (McNair Paper, no. 36) (Washington: Institute for National Strategic Studies, National Defense University, February 1995)

לממוצע שנתי של כ-160 מיליון דולר, ומתחילת המאה ה-21 הממוצע הוא קצת יותר מ-100 מיליון דולר. גם חלקה של סין במכירות הנשק למזרח התיכון ירד מכ-8.5% בשנות השמונים לכ-2.5% מאז. הדרך הטובה ביותר להתמודד עם מכירות הנשק של סין (וגם של מדינות אחרות) היא להתרכז באופן רציני בעקירת טורשי הסכסוכים במזרח התיכון ובמקומות אחרים היוצרים את הביקוש שאינו יודע שובעה לכלי נשק. כל ניסיון להפלות לרעה את סין, ספקית צנועה ושולית למדי של ביקוש זה, יהיה בלתי מועיל. לגרום לסין השפלה ממושכת ולחץ נוסף יהיה בבחינת שימוש מופרז ומזיק שימשיך להכתים את יחסיה עם המערב לטווח הארוך ויגביר את המתחות בין הצדדים – מה גם שאיכות הנשק של סין הולכת ומשתפרת באופן דרמטי.

בייג'ינג וירושלים: יחסים דיפלומטיים והזירה הבין-לאומית

אהרן שי

בשנים האחרונות, כאשר מנהיגים ישראלים הגיעו לסיין, ציפתה להם סין אחות, מדינה שקברניטיה החליטו כי אינם מסתפקים עוד בציוני השבח שחלקה להם הזירה הבין-לאומית על היקפי הבנייה חסרי התקדים ועל ייצור ויצוא מרשימים. בכל השבחים הללו לא נעדר מאז ומתמיד שמץ של פטרנליזם של מי שייצג את העולם המבוסס והצביעו על התקדמותה היפה של מדינה המדדה מאחור. סין מתמקדת עתה בתרגום הישגיה המרשימים של מדיניות 'הדלת הפתוחה', שראשיתה בשנות השמונים, לכדי השפעה גלובלית – מדינית ודיפלומטית. המשחקים האולימפיים ב-2008 ותערוכת 'אקספו 2010' הם חלק מהמאמץ הזה, וכך גם ביקוריהם של מנהיגים סינים בשנים האחרונות בדרום אמריקה ובאפריקה. אלה מבטיחים לסיין השפעה מדינית שתאפשר לה לחלוש על אזורים אחרים בעולם, ולצבור כוח נוסף בזירה הבין-לאומית. ואין מדובר בכבוד וביזקה בלבד אלא בהנצחת הישגיה בזירה העולמית. לפיכך נראה כי המאבק על תומרי הגלם שניטש עד לפרוץ המשבר הכלכלי העולמי ב-2008 הוא קדימון לעימותים הכלכליים והדיפלומטיים שעוד נכוונו לעולם בעשורים הבאים.

על רקע משברים נוספים בשוקי העולם, כמו זה של קיץ 2011, ותחזיות סותרות המושמעות השכם והערב בנוגע לעתידה של סין, נשאלת השאלה כיצד תיראה בעתיד התחרות בין סין לארצות הברית בנושאים כגון שליטה בחומרי גלם, סוגיות גאופוליטיות מגוונות, ההגמוניה הפוליטית-דיפלומטית באזורים שונים בעולם, בייחוד באסיה ובאפריקה, ועוד. כאשר לישראל, נשאלת השאלה מהי הגישה שעליה לאמץ בנוגע לסיין.

בשנים האחרונות הולך ומתברר כי ארצות הברית שוקעת מעט בניצחון הכלכלית שלה עצמה. הגירעון התקציבי העצום שלה הביא לעלייה בחובות. הן מבית הן מחוץ.¹ בשעה שהממשל מוציא על ביטחון הרבה יותר ממה שהוא

1 ראו: Paul Rivlin, 'The Economic Melt-Down (1): America', *Tel Aviv Notes*, October 28, 2008

בייג'ינג וירושלים

מכנים באמצעות מסים, הכלכלה נטל' ההוצאות, הממונות על המוציא יותר ממה שהוא מייצא על ירידה.

יש לזכור כי כ-42 שנים אלא ניתנים לו כהלוואה. דולר, אך רגע לפני ה-2 באי הייתה אמורה להגיע לשיא האמריקני תכנית פעולה שמזוהר בפתרון זמני למעיה בכ-50% מאיגרות החוב של השוק באיגרות שבידיהן ועל הלאומי האמריקני. תחום ריבית הולכים וגדלים חובות בארצות הברית, באמצע ספטמבר מאיגרות החוב שלה (שחשבו לייצב את כלכלתה ואף את נוספות באירופה (ספרד, לעצמה נתיב היכול להפכה ארצות הברית אשר מילאה היום הוא בהחלט מציאות. לאור מצב זה, ברור שאין לסין, אדרבה, מבחינות מסוימות לניסיונותיהם של הגלובליים שלה ולבלטם. הסעודית, באיראן ובמדינות הברית לאחרונה לא טמנה את לקונגרס האמריקני כי ארצות לטייוואן. שלושה שבועות דיסטורי עם הדלאי לאמה וב

נכתבו כבר לא מעט מאמרים ב-2005, <http://www.heritage.org/asia/pubs/2005/05/050501ainamerica/bg1888.cfm>

מכניס באמצעות מסים, הכלכלה האמריקנית, שלא כמו זו הסינית, כודעת תחת גטל ההוצאות, הממומנות על ידי הלוואות מבית ומבחוץ. והממשל אינו היחיד המוציא יותר ממה שהוא מכניס: גם היקף החיסכון הלאומי ושוק הנדל"ן מעידים על ידידה.

יש לזכור כי כ־42 סנטים מכל דולר שמוציא הממשל האמריקני אינם שלו, אלא ניתנים לו כהלוואה. ההלוואות הרקיעו לסכום אסטרונומי של 14.3 טריליון דולר, אך רגע לפני ה-2 באוגוסט 2011 (כאשר תקרת החוב של ארצות הברית הייתה אמורה להגיע לשיאה ולמנוע קבלת הלוואות נוספות) גובשה בקונגרס האמריקני תכנית פעולה לכיסוי החוזי ההלוואות של ארצות הברית. אלא שמדובר בפתרון זמני לבעיה מהותית. נכון להיום, סין ומדינות נוספות, המחזיקות בכ־50% מאיגרות החוב של האוצר האמריקני, יכולות, תאורטית, להציף את השוק באיגרות שבידיהן ועל ידי כך להעלות את שיעורי הריבית ולנפח את החוב הלאומי האמריקני. תרחיש מעין זה עלול להפוך למעגל קסמים של שיעורי ריבית הולכים וגדלים וחוב הולך ותופח. כאן ראוי לציין כי בניגוד מוחלט למצב בארצות הברית, באמצע ספטמבר 2011, איטליה למשל, ביקשה מסין לקנות חלק מאגרות החוב שלה (שהשווי הכולל שלהן 10 מיליארד יורו) וכך לסייע לרומא לייצב את כלכלתה ואף את זו של השוק העולמי. בעקבותיה הלכו כמה מדינות נוספות באירופה (ספרד, יוון, פורטוגל והונגריה). נראה אם כן כי סין סוללת לעצמה נתיב היכול להופכה למושיעה של כלכלת העולם, ולבוא במקומה של ארצות הברית אשר מילאה תפקיד זה עד כה. אף כי התרחיש נשמע בדיוני בעבר, היום הוא בהחלט מציאותי.

לאור מצב זה, ברור שארצות הברית אינה יכולה לצפות להכתיב מהלכים לסין. אדרבה, מבחינות מסוימות נראה כי בייג'ינג מתנגדת באורח עדין אך תקיף לניסיונותיהם של מקבלי ההחלטות בושינגטון לבלוש אחר האינטרסים הגלובליים שלה ולבלמם. סין ממשיכה לתקוע יתדות בדרום אמריקה, בערב הסעודית, באיראן ובמדינות רבות נוספות, ובהן אף במזרח התיכון.² גם ארצות הברית לאחרונה לא טמנה את ידה בצלחת: בינואר 2010 הודיע ממשל אובמה לקונגרס האמריקני כי ארצו עומדת למכור נשק בשווי 6.4 מיליארד דולר לטייוואן. שלושה שבועות אחר כך, ב־8 בפברואר 2010, ערך אובמה מפגש היסטורי עם הדלאי לאמה ובמהלכו הציע תמיכה אמריקנית בשמירה על מעמדו

² נכתבו כבר לא מעט מאמרים בנושא. ראו למשל: Stephen Johnson, 'Balancing China's Growing Influence in Latin America', October 24, 2005, <http://www.heritage.org/research/latinamerica/bg1888.cfm>

של המנהיג הטיבטי הגולה. שני אירועים אלו גררו תגובות נזעמות מצדה של בייג'ינג. אף אם טרם הופר האיזון העדין ביחס השורר בהתאמה במעמך של שתי המעצמות, אין ספק שאי אפשר עוד להתעלם מההתפתחויות ומהדינמיקה בוויה הבין-לאומית.

נתוניה הכלכליים של סין מרשימים. עד שנת 2007 היה מצבו של מאזן הסחר שלה טוב הרבה יותר מזה של ארצות הברית (יתרה של יותר מ-256 מיליארד דולר ב-2007). מאזן זה התמיד גם כאשר פרץ המשבר הכלכלי העולמי בספטמבר 2008. עד אפריל 2009 הציעה סין לשכנותיה באסיה אשראי של 25 מיליארד דולרים במטרה לסייע להן להיחלץ מהמשבר. מאחורי הצעות נדיבות אלו עמד מניע פוליטי מובהק – חיזוק השפעתה באזור. הצעות הסיוע הפיננסי, בד בבד עם התפתחויות אחרות, המחישו שסין, ככלכלה השנייה בגודלה בעולם, הייתה הראשונה להראות בפומבי את סימני היחלצותה מהמיתון. במרץ 2009 הודיע הבנק המרכזי של סין כי הצעדים הכלכליים שנקט הממשל בסוף 2008 אכן חילצו אותה מהמשבר. בשנתיים-שלוש הבאות הוצגו עדויות מרשימות שאכן, כלכלת סין צמחה משנה לשנה באורח חסר תקדים, אבל אחר כך חלה האטה בצמיחה (אף שהיא עדיין מן הגבוהות בעולם).

נכון לראשית 2012, סין הייתה היצואנית הגדולה בעולם והיבואנית השנייה בגודלה בעולם. מאזן הסחר העולמי שלה עלה מ-20 מיליארד דולר בשנות השמונים ליותר מ-4.2 טריליון דולר ב-2014. עד לאחרונה, סין זכתה בלמעלה מ-70 מיליארד דולר לשנה בהשקעות חוץ ישירות (FDI), עובדה שהפכה אותה ליעד מועדף למשקיעים זרים. ב-2007, לפני פרוץ המשבר הכלכלי, התמ"ג של סין היה אף הוא במגמת עלייה, וגדל בשיעור של 11.4% מדי שנה. ב-2010 הוערך התמ"ג שלה ב-5.87 טריליון דולר (ובכך עבר את התמ"ג של יפן, שהוערך ב-5.47 טריליון דולר). סין הפכה, אם כן, לכלכלה השנייה בגודלה בעולם אחרי ארצות הברית, ונראה כי היא עשויה להפוך לכלכלה הגדולה בעולם (על סמך נתוני כוח הקנייה של התמ"ג) לפני 2020. לא מזמן הצליחה סין אף לעקוף את ארצות הברית ולהפוך לשותפת הסחר הגדולה של אירופה.³

מאז תחילתן של הרפורמות בסין, בשנות השמונים, ירד בה שיעור העוני מ-53% לכ-2.5%. ההכנסה לנפש ב-2010 עמדה על 4,260 דולר (7,570 דולר לפי שווי כוח קנייה, ה-PPP). יתרות מטבע החוץ שלה עומדות על למעלה מ-

3 Xinhua, http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-10/16/c_131194386.htm

3 טריליון דולרים, ושיעור החוב על מן, סין משכילה להשתכס שציינו החוקרים ההודים – פתח (A. Palit) במאמרם על הטרה במטרה לקדם את סדר היום וליצירת תדמית מתונה ועדינה מן זכויות אדם. המושג העתיקה של סין, ואפילו אצל וני (Joseph Nye Jr.) האידאולוגיה יחס אדיב וידידותי ב-2012 פעלו למעלה מ-350 ב-2014. אלפי נציגים זרים באו ואקדמאים – מגיעים לסין באו ואולם אף שהאינדוקטור ומעידים לכאורה על כוחה הקויבה של סין, תאוריה שהיא המיטלים ספק בתחזיות האנצ'אנג בספרו 'קריסתה הקרובה הכלכלית באסיה ואף בעולם ממורה זו (ולכן היא דורשת הברית ולאיתוד האירופי). (רמז לדימוי 'נמר של יריד העומד על סף קריסה. בן הוו מנה צ'אנג את השחיתות המובטלים' ברחבי המדינה (SOE), את ההלוואות שנתן

4 International Monetary Fund, <http://www.imf.org> ארצות הברית ב-2027. וציינו ככלל את עלייתן של <http://www.imf.org> 23, 2009, <http://www.imf.org> Jacques-economics New York: Random House, 2001

3 טריליון דולרים, ושיעור החיסכון שלה מרשים ביותר: כ-50% מהתמ"ג.⁴ יתר על כן, סין משכילה להשתמש היטב בעוצמתה 'הרכה' ('Soft Power'). כפי שציינו החוקרים ההודים – פראמה סינהא פאליט (P.S. Palit) ואמיטנדו פאליט (A. Palit) במאמרם על הנושא – הסינים משתמשים באסטרטגיה זו בקביעות במטרה לקדם את סדר היום הפוליטי שלהם. כך, אסטרטגיה זו משמשת אותם לצידת תרמית מתונה ועדינה של ארצם ולמניעת ביקורת על מדיניותם בנושאים מן זכויות אדם. המושג 'עוצמה רכה' בהקשר הסיני מופיע כבר בהיסטוריה העתיקה של סין, ואפילו אצל הפילוסוף לאו דזה (כפי שציינו גם קאר, E. H. Carr ו-Joseph Nye Jr.). האיידאל הסיני של 'שכנות טובה' (*mulin youhao*), הדוגל בהענקת יחס אדיב וידידותי לשותפים ולשכנים, שואב גם הוא מאותו עולם. ב-2012 פעלו למעלה מ-350 מכוני קונפוציוס בעולם, ומספרם הגיע לכדי 480 ב-2014. אלפי נציגים זרים ממכוני אלו ברחבי העולם – אמנים, אינטלקטואלים, ואקדמאים – מגיעים לסין בהזמנת ממשלתה וזוכים ליחס אוהד ולאירוח צמוד. ואולם אף שהאינדיקטורים הכלכליים והתרבותיים זוכים להכרה בעולם ומעידים לכאורה על כוחה העולה של בייג'ינג, אין להתעלם מתאוריית 'קריסתה' הקרובה של סין, תאוריה שהייתה מקובלת לפני פרוץ המשבר הכלכלי, ומממצאים המטילים ספק בתחזיות האופטימיות באשר לעתידה. כבר ב-2001 טען גורדון צ'אנג בטפרו 'קריסתה הקרובה של סין', כי אמנם ייתכן שסין תגביר את אחיזתה הכלכלית באסיה ואף בעולם כולו,⁵ ויתרה מזו, יש לה הפוטנציאל הדרוש להשגת מטרה זו (ולכן היא דורשת הכרה בין-לאומית בה כמעצמה שוות ערך לארצות הברית ולאיחוד האירופי). ואולם עם זאת, ייתכן שאין היא אלא 'דרקון של נייר' (רמו לדימוי 'נמר של נייר' שקשר מאו דזה-דונג למעצמות שאיימו על סין) העומד על סף קריסה. בין האינדיקטורים שאיששו במידה מסוימת את המגמה הזו מנה צ'אנג את השחיתות בממשל הסיני ובמפלגה הקומוניסטית, את 'גדודי הטובטלים' ברחבי המדינה, את החברות הבלתי רווחיות בבעלות ממשלתית (SOE), את ההלוואות שנתנו הבנקים ואינן מוחזרות, וכן את הגירעון התקציבי

⁴ World Bank, <http://www.worldbank.org/> and International Monetary Fund, <http://www.imf.org>. לפי תחזיות של גולדמן זקס הכלכלה הסינית תעקוף את כלכלת ארצות הברית ב-2027, וב-2050 היא אף תכפיל אותה. תהליך זה, יחד עם עלייתה של הודו, ציינו ככלל את עלייתן של ארצות אסיה, ובמיוחד את השפעתה הגוברת של סין. ראו גם: Martin Jacques, 'Welcome to China's Millennium', June 23, 2009, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/jun/23/china-martin-jacques-economics>

⁵ Gordon G. Chang, *The Coming Collapse of China* (New York: Random House, 2001)

שתפח בשנים שקדמו להוצאת ספרו. לטענתו, אפילו הצטרפותה של סין לארגון הסחר העולמי אינה מבשרת טובות, אלא 'מערערת את יסודותיה'. למעשה, טען, באופן דטרמיניסטי משהו, כי למנהיגיה של סין אין כל אפשרות למנוע את 'הטרגדיה בהתנהוות' ההולכת וקרבה.

הידיעון *Alternative Perspective*, בעריכת מאדהוקר שוקלה, אימץ קו דומה במאמר מפורט⁶ טען שוקלה טענות דומות לאלה של צ'אנג, וקבע כי עתידה המבטיח לכאורה של סין מוטל בספק. הידיעון הדגיש את העובדות האלה: יותר מ-50% מהסחר הבין-לאומי של סין מנוהל באמצעות השקעות חוץ (FDI), יותר מ-50% מסחר זה הוא סחר פנים-עסקי (בין החברות לבין עצמן), וסין היא לעתים החוליה האחרונה בשרשרת האספקה העולמית. עובדה זו גורמת לגירעונות סחר אל מול מרבית כלכלות מזרח אסיה, אף שלסין היו עודפי סחר גדולים אל מול ארצות הברית (ואף אל מול מדינות מפותחות אחרות). אחוז גבוה מהסחר הבין-לאומי שלה הוא סחר בחומרי גלם ובמוצרים מוגמרים למחצה. נוסף על כך, הממשלה הסינית קבעה כי קו העוני בסין הוא 76 דולר בשנה (בהשוואה ל-365 דולרים לפי הנוהג בניירות הבנק העולמי). כמו כן, בסין קיימים פערי ההכנסה הגדולים ביותר בעולם בין אוכלוסיות כפריות לעירוניות.

את אחת התחזיות הקודרות ביותר בנוגע לעתידה של סין פרסם ב-2011 נוריאל רוביני, מי שזכה לכינוי 'נסיך האופל של השווקים הפיננסיים' לאחר שחזה את פרוץ המשבר של שנת 2008. רוביני מתח ביקורת על מיומי התשתית בסין, אשר לטענתו אינם נחוצים לחלוטין במדינה בדרגת התפתחותה. נוסף על כך הוא חזה כי מדיניות 'השקעת היתר' הנוכחית שסין מאמצת נדונה לכישלון הן מבית הן מחוץ, ועל כן הצמיחה בסין תואט באופן ניכר ברגע שלא יהיה אפשר עוד להגדיל את ההשקעות בנכסים קבועים (fixed investment), ככל הנראה משנת 2013 ואילך.⁷ קארל וולטר ופרייזר האווי הביעו דעה דומה בספרם משנת 2011, 'קפיטליזם אדום: הבסיס הכספי הרעוע של צמיחתה היוצאת מן הכלל של סין'.⁸ טענתם, המבוססת על נתוני מוסדות פיננסיים סיניים, בעיקר הבנקים, גורסת כי כלכלת

6 Shukla Madhukar, 'A World Deceived by Numbers/Facts', in *Alternative Perspective Newsletter*, August 11, 2005

7 ראו: Nouriel Roubini, <http://www.project-syndicate.org/commentary/roubini-17/English>; <http://www.bloomberg.com/news/2011-06-28/shilling-why-china-is-heading-for-a-hard-landing-pt-3.html>

8 Carl E. Walter and Fraser J.T. Howie, *Red Capitalism, the Fragile Financial Foundation of China's Extraordinary Rise* (Singapore: John Wiley, 2011) pp. IX, X

סין אינה שונה מכלכלות אחרות המשבר הכלכלי העולמי לסיני הפיננסית הסינית מעוצבת בגיגוד לפעילות הממשל. ב-2009 מבחינת מקומה חברות, הבנקים הסיניים לא עסקו בבעלות המדינה נמצאת 'בתוך' מחוץ למערכת'. יתר על כן, בשנים הקרובות. ב-2012 הוא של סין באותה שנה.

נתונים מצביעים על כך שסין לאומי. כלומר, סין צברה חוב כפי שהיא גם תקציבה מסתמך על בנקים, ואלה מלווים, כפי שהיא מונע שקיפות בכלכלה הסינית הפיננסיים ענו בתחילה על ידי לאחר הצטרפותה נחשפו חובות שהיא כלכלה פתוחה, אפשרות האמת תיחשף לאחר זמן רב. חובציו לפתחה של סין, מה גם הבנקים שלה. גם אם רפורמת הכלכלי של 2008 הרתיקו את חברות כמו Goldman Brothers נחם של אלה בסין אשר קרא בין-לאומית בכלכלה הסינית וולטר והאווי מצטטים את שלה: 'הכלכלה שלנו שונה מכל מהשווקים במערב'. ואכן, מבחוח כסיפור הצלחה, פרוץ אך זוהי רק המעטפת החיצונית "איגרות חוב", "הון" או "שוק" הפוליטית בסין.

מטבע הדברים קיים טווח המשבר בשנת 2008, 150

סין אינה שונה מכלכלות אחרות בעולם, וכי אין לזקוף את צליחתה של סין את המשבר הכלכלי העולמי לזכות המערכת הפיננסית הסגורה שלה. המערכת הפיננסית הסינית מעוצבת באופן שאינו מאפשר לפרטים ולחברות לפעול ביעדר הפעילות הממשל. כך שבעוד הסקטור הפרטי העוסק ביצוא נפגע קשות ב-2008 ו-2009 מבחינת מקומות עבודה, הכנסות ואף סגירה של בתי עסק וחברות, הבנקים הסיניים לא עברו תהליך מעין זה. לטענת מחברי הספר, הכלכלה בבעלות המדינה נמצאת 'בתוך המערכת', בשעה שהסקטור הפרטי תמיד ימצא יתרון למערכת. 'יתר על כן, החוב המקומי גבוה ביחס לתמ"ג ועוד צפוי לעלות בשנים הקרובות. ב-2012 הוא עמד על 12.1 טריליון יואן, כלומר 23% מהתמ"ג של סין באותה שנה.

הנתונים מצביעים על כך שהחוב הסיני עלול לגדול הרבה מעבר לתקן הבין-לאומי. כלומר, סין צברה חוב ציבורי גדול ביותר, ובדומה למדינות אחרות באסיה, גם תקציבה מסתמך על המשך צבירת חובות. בסין שולטת הממשלה בבנקים, ואלה מלווים, כפי שמוכתב להם, לגופים בבעלות המדינה. אופן פעולה זה מונע שקיפות בכלכלה הסינית. אם ניקח את המקרה היווני לדוגמה, הנתונים הניינסיים ענו בתחילה על דרישות הכניסה לאיחוד האירופי, ורק יותר מעשור לאחר הצטרפותה נחשפו הכשלים והבעיות. אם קרה הדבר בכלכלה היוונית, שהיא כלכלה פתוחה, אפשר להניח כי במקרה של הכלכלה הסינית הממושטרת, האמת תיחשף לאחר זמן רב אף יותר. על כן ייתכן כי משברים כלכליים עוד ייבצעים לפתחה של סין, מה גם שהיא אינה צפויה לערוך רפורמה מקיפה במערכת הבנקים שלה. גם אם רפורמה כזו נשקלה בעבר, סביר להניח שלקחי המשבר הכלכלי של 2008 הרחיקו את סין מנקיטת פעולה בכיוון זה. פשיטת הרגל של חברות כמו Lehman Brothers ב-2008 פעלה אף היא בכיוון זה, והחלישה את כוחם של אלה בסין אשר קראו למידה גדולה יותר של שקיפות, פתיחות ופעילות בין-לאומית בכלכלה הסינית.

ולטר והאווי מצטטים את הסברה של סין למורכבות המערכת הכלכלית שלה: 'הכלכלה שלנו שונה מזו המערבית, ולכן גם השוק הסיני פועל באופן שונה מהשווקים במערב'. ואכן, נראה כי הצהרה זו נכונה. 'הכלכלה הסינית נראית מבחוץ כסיפור הצלחה, פרץ צמיחה אדיר המתמשך לאורך העשור האחרון. אך זוהי רק המעטפת החיצונית [...] אין שום דרך לדעת אם למילים "מניות", "איגרות חוב", "הון" או "שוק" יש את אותה המשמעות גם בכלכלה ובמערכת הפוליטית בסין'.

מטבע הדברים קיים מידע נוסף המאשש טענות פסימיות אלו: עד לפרוץ המשבר בשנת 2008, 150 מיליון כפריים לפחות נדדו מן הכפרים לערים בחיפוש